

OVER DE ETSEN VAN KAREL DU JARDIN



Pieter C. Vis, studentnummer 6132294
Amsterdamse prentkunst van Rembrandt tot en met Romeyn de Hooghe, cursus 2009-2010
Docent Dr. Elmer Kolfin
Universiteit van Amsterdam
Rhenen, 14 juni 2010



Vrij naar B1 Titelpagina met bron, ets door Karel du Jardin, 1652

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. De invloeden op het werk van Du Jardin	5
3. Vergelijking van Du Jardins etsen met zijn schilderijen en tekeningen	9
3.1 Over Du Jardins etsen in het algemeen	9
3.2 De ezel van Karel du Jardin	11
3.3 Liggende koe	13
3.4 Italiaans landschap	13
3.5 Schapen bij een schuur	15
3.6 Zwijnen	15
3.7 Landschap met waterloop	17
3.8 Koeien en schapen bij een riviertje	17
3.9 De os en de ezel	19
3.10 Vrouw en drinkende ezel	19
3.11 Het slagveld	21
3.12 Rustend schaap	21
3.13 De stier	23
3.14 Savoyard	23
3.15 Vee in de weide	25
3.16 Geiten en schapen	25
4. Wat beoogde Du Jardin met zijn etsen	27
5. Tot slot	29
6. Bijlage A Catalogus schilderijen, etsen en tekeningen	30
7. Literatuur	45
8. Lijst van figuren/afbeeldingen	46

1. INLEIDING

Karel Du Jardin (1626 – 1678) is vooral bekend door zijn schilderijen en tekeningen. Zijn grafische oeuvre is beperkt en ook nauwelijks onderzocht. De Amsterdamse kunstenaar heeft 52 etsen gemaakt, hoewel niet uit te sluiten is dat er werk verloren is gegaan of tot nog toe niet ontsloten is. Du Jardin heeft zijn grafische werkzaamheden grotendeels verricht gedurende een korte periode van zijn leven, namelijk van 1652 tot 1661/2.

De prenten zijn compleet of nagenoeg compleet aanwezig in o.m. het Rijksprentenkabinet te Amsterdam, het Prentenkabinet Leiden, het British Museum en het Fine Arts Museums of San Francisco.

Tot nog toe is weinig literatuur gevonden die specifiek gewijd is aan de etsen van Du Jardin. Hollstein, deel VI uit 1949, beschrijft alle prenten met hun respectievelijke staten in technische zin, maar bevat nauwelijks enige verdere uitleg en verwijst naar literatuur die voornamelijk uit de negentiende eeuw stamt.

Er is een aantal voorbeelden gevonden, waarbij Du Jardin dezelfde afbeeldingen van dieren of mensen zowel in zijn etsen als in zijn schilderijen gebruikte.

Centraal staat in dit onderzoek de vraag welke etsen, schilderijen of tekeningen overeenkomstige kenmerken hebben voor wat betreft compositie, voorstelling of beeldelementen.

Relevant hierbij zouden de volgende vragen kunnen zijn:

- Wat beoogde Du Jardin met het maken van de etsen?
 - Diende de ets als een soort voorontwerp of waren de schilderijen uitgangspunt voor de ets?
 - Waren de etsen bedoeld om motieven te ontwikkelen die Du Jardin later in andere kunstwerken kon gebruiken?

- Zijn de voorstellingen met landschappen en vee te plaatsen in een traditie, zoals die door toenmalige tijdgenoten en voorgangers, die eind zestiende en in de eerste helft van de zeventiende eeuw leefden, gevolgd werd?
- Welke relatie hebben Du Jardins tekeningen met de etsen?

Het onderzoek biedt tevens gelegenheid om een indruk te krijgen van het totale oeuvre van Karel du Jardin. Er is in de bijlage een catalogus opgenomen, waarin schilderijen, etsen en tekeningen zijn geduid. In de tekst van dit werkstuk wordt slechts ingegaan op schilderijen en tekeningen voor zover deze overeenkomsten vertonen met de prenten.

Na de voortreffelijke *catalogue raisonné* van Jennifer Kilian uit 2005 over de schilderijen van de zeventiende-eeuwse *peintre-graveur*, zou ook een catalogus met inbegrip van de nu bekende etsen en tekeningen gewenst zijn.



Figuur 1 *Berglandschap met kluizenaar*, gravure, Aegidius Sadeler fe. H.207 , Paul Brill Inv, 205 x 268 mm



Figuur 2 *Landschap bij dauw Áurora'*, gravure Goudt fe, Elsheimer inv 165 x 186 mm



Figuur 3 *Drie rustende koeien*, 1657 ets Nicolaes Berchem, 177 x 242 mm



Figuur 4 *Gezicht op de Tiber*, Jan Both, 1606, ets/gravure ca. 1644-1652, 198 x 275 mm

2. DE INVLOEDEN OP HET WERK VAN DU JARDIN

Geliefkoosde onderwerpen van Karel du Jardin waren Italianiserende landschappen en vee of een combinatie van deze twee. Deze vaststelling leidt tot enkele vragen, zoals wat zijn Italianiserende landschappen, was hij hierin een voortrekker of een navolger, was er sprake van een soortgelijke traditie in de lage landen?

De lage landen kennen sinds de zeventiende eeuw vele landschapschilders, die naar Italië reisden en aldus inspiratie opdeden voor "on-Nederlandse" landschappen.¹ Deze kunstenaars volgden overigens de in de zestiende eeuw ingezette reislust van illustere voorgangers als Hendrick Goltzius en Maarten van Heemskerck. Het Italianiserende werd bereikt door landschappen te schilderen, badend in warm zonlicht, met bergen en ruïnes, die vaak gestoffeerd zijn met reizigers, herders en vee.

Sinds de bevrijding van het Spaanse koloniale rijk ontstond in de lage landen een situatie waarin kunstenaars voor de vrije markt moesten gaan werken omdat grote opdrachten van kerk en staat achterwege bleven. Kunstenaars moesten zich onderscheiden om hun werk te kunnen verkopen en door de verstedelijking was de vraag naar landschappen versterkt aanwezig. Goed geschilderde, bij voorkeur sfeervolle landschappen waren in trek bij de (rijkere) stadsbewoners. Italianiserende werken brachten gemiddeld ruim twee keer zoveel op als de Hollandse.²

Zeventiende-eeuwse schilders, die tot de eerste groep van Italiëgangsters behoorden, waren onder meer Paulus Bril (1553/54-1626), Cornelis Poelburgh (1594/95-1667) en Bartholomeus Breenbergh (1598-1610). Zij hebben ook daadwerkelijk een aantal jaren in Italië gewoond.³ Vooral Bril en zijn Duitse vriend en kunstenaar Adam Elsheimer (1578-1610) hadden grote

invloed op de Hollandse Italianisanten omdat er gravures van hun werk gemaakt werden, die al snel hun weg vonden in de lage landen.

De volgende generatie kunstenaars/Italianisanten zou van grotere betekenis zijn voor het werk van Karel du Jardin. Pieter van Laer (1599-ca.1642), Nicolaes Berchem (1621/22-1683), Jan Both (ca.1615-1652) en Jan Asselijn (ca.1615-1652) zijn enkele voorbeelden. Houbraken beweerde zelfs dat Berchem de leermeester was van Du Jardin, maar verder bewijs ontbreekt hiervoor.⁴ Ook van Berchem staat niet vast of hij daadwerkelijk in Italië is geweest.

De jonge Karel begon al vroeg in Italianiserende stijl te schilderen. Er werd verondersteld dat dit het gevolg was van zijn reizen naar Italië in de vijftiger jaren, maar hiervoor is geen enkele bewijs gevonden.⁵ Zijn stilistische inspiratie moet hij dus voornamelijk gevonden bij voornoemde tijdgenoten, wiens werken in Amsterdam volop in de belangstelling stonden.

In dit verband dient ook kort te worden ingegaan op de ontwikkeling van de zogenaamde veestukken, voorstellingen waarin het viervoetige vee een prominente plaats inneemt.⁶

In tegenstelling tot landschappen bestond er vóór de zeventiende eeuw nauwelijks een traditie in de lage landen in dit genre, hoewel een uitzondering gemaakt kan worden voor het paard, waarvoor ook al vanaf de middeleeuwen de nodige afbeeldingen bestaan.⁷

¹ Zie Sutton, Peter C., Albert Blankert, Rijksmuseum (Netherlands), Museum of Fine Arts Boston and Philadelphia Museum of Art., *Masters of 17th-century Dutch landscape painting*, Boston 1987 p. 1.

² Biesboer, P., M.C.C. Kersten, C. Wiethoff, *Nicolaes Berchem : in het licht van Italië*, Haarlem Gent 2006 p. 39.

³ Ibid. p. 15.

⁴ Karel de Jarydyn gebynaamt Bokkebaart, was een groot Meester in zyn Konst, maar N. Berchem, by wien hy de Konst geleert heeft, was hem daar in voor uit Houbraken, Arnold and Carel van Mander, *De groote schouburgh der Nederlantsche konstschilders en schilderessen*, een vervolg op het *Schilderboek* van K. v. Mander, Amst. 1718 p. 57 deel III.

⁵ Kilian, Jennifer M., *The paintings of Karel du Jardin (1626-1678)*, Amsterdam 2005 p. 75

⁶ Boschma, C., *Meesterlijk vee : Nederlandse veeschilders 1600-1900*, Zwolle, 's-Gravenhage 1988 p. 13.

⁷ Sutton, P., 'The Noblest of Livestock', *The J. Paul Getty Museum Journal* Nr 15 (1987), p. 97-



Figuur 6 Paarden en stieren aangevallen door wolven, Roelandt Saverij, olieverf op doek, 111 x 160 cm



Figuur 5 Herderin, ezels en varkens voor een schuur, Pieter van Laer, 1636, ets, 125 x 156 mm uit Exmo. Principe D. Ferdinando Afan de Ribera Duci Alcalae ... Romae



Figuur 8 Argus en Mercurius in een landschap, Gillis Claesz Hondecoeter, olieverf op koper 49,5 x 65,8 cm



Figuur 7 B31 Herderin die met de hond praat, 1653, Karel du Jardin, ets

Voor introductie in de Noordelijke Nederlanden zorgden met name Roelandt Savery (ca.1575/80-1639) en Gillis Claesz Hondecoeter (ca.1575/80-1638), die weliswaar Bruegeliaanse landschappen schilderden, maar deze van veel en prominent aanwezige veedieren voorzagen. Een belangrijke kunstenaar die het vee zonder verhalende context afbeeldde was Pieter van Laer (1599-1642?)⁸. Hij telde vele volgelingen, onder wie Karel du Jardin. Van Laer wordt gezien als een van de eerste kunstenaars die Italianiserende landschappen met vee combineerde. Er zijn nogal wat parallellen (of zoals Jennifer Kilian het elegant uitdrukt 'dialogen'⁹) te ontdekken tussen de werken van Du Jardin en Van Laer, zoals onder meer in de etsen van Figuur 7 en Figuur 5 en het schilderij van Figuur 20, pagina 12 te zien is.

De prentkunst was eigenlijk voortrekker in de ontwikkeling van het veestuk, omdat deze vorm zich gemakkelijker leent voor experimenten dan schilderijen.¹⁰ Abraham Bloemaert (1564-1651), Nicolaes Moeyaert (ca. 1592-1655) en Willem Buytenwech ((1591/92-1624) zijn enkele voorbeelden van kunstenaars die prenten hebben gemaakt waarin het vee een dominante plaats werd gegeven.

Ook veeschilder Paulus Potter (1625-1652) was een volgeling van Van Laer en vermoedelijk heeft Potter voor wat betreft veestukken Du Jardin beïnvloed, vooral ten tijde van Potters overlijden in de vijftiger jaren. Kilian noemt verschillende schilderijen waarin Potters invloed zichtbaar zou zijn.¹¹ Dit is ook het geval met de ets van de jonge Paulus Potter uit figuur 9, waarin Potter een realistisch beeld geeft van de dieren en helder licht toepast. Het idee van de in de schaduw gehulde schapen gebruikte Du Jardin ook in ets B3

⁸ Blankert, A., 'Over Pieter van Laer als dier- en landschapschilder', *Oud-Holland* Nr 83 (1968), p.117-134.

⁹ Kilian, Jennifer M., *The paintings of Karel du Jardin (1626-1678)*, Amsterdam 2005 p. 76

¹⁰ Boschma, C., *Meesterlijk vee : Nederlandse veeschilders 1600-1900*, Zwolle, 's-Gravenhage 1988 p. 29.

¹¹ Kilian, Jennifer M., *The paintings of Karel du Jardin (1626-1678)*, Amsterdam 2005 p. 80.

Liggende koe met kalf, zie pagina 12 en ook ets B 14 *Vier liggende schapen* (pagina 14) is sterk verwant met de voorstelling van Potter.



Figuur 9 De herder, ets en droge naald, Paulus Potter, 1644, 183 x 270 mm

Het succes van veestukken in de Gouden Eeuw is moeilijk te verklaren, maar mogelijke factoren waren een nostalgisch verlangen van de rijkere burger naar het landelijke en de betrekkelijke welstand van veeteeltbedrijven, die bewondering en trots wekten bij de succesvolle kooplieden.¹²

¹² Boschma, C., *Meesterlijk vee : Nederlandse veeschilders 1600-1900*, Zwolle, 's-Gravenhage 1988 p. 67-78.

Figuur 10 Indeling etsen Du Jardin naar formaat

152x136 serie vee									
122x156 serie landschappen/boerder ij-dieren									
140x178 landschappen									
150x180 vee									
165 x 200									
190 x 220									
op een vel									
op een vel									
op een vel, niet gesigneerd									
op een vel, 3 niet gesigneerd									
165 x 125									

3. VERGELIJKING VAN DU JARDINS ETSEN MET ZIJN SCHILDERIJEN EN TEKENINGEN

3.1 Over Du Jardins etsen in het algemeen

De tot nog toe bekende etsen omvatten 52 werken, die in de laatste staat zijn genummerd van 1 tot 52. Nummer 51 ontbreekt en het portret van Jan Vos bleef ongenummerd, deze nummering werd onverkort overgenomen door Hollstein en Bartsch¹³, alleen kreeg Jan Vos nummer 52A. Zonder onderzoek naar watermerken van het gebruikte papier is niet met zekerheid vast te stellen of Karel du Jardin zelf deze nummering in de platen heeft aangebracht.

Van de prenten zijn er 11 niet gesigneerd en 24 niet gedateerd. De eerste ets is een titelprent, wat suggereert dat Du Jardin de bedoeling had om een boekuitgave te verzorgen, maar er zijn tot nog toe geen zeventiende-eeuwse uitgaven gevonden. Van dit soort dierenseries bestonden er al vele, zoals die van Berchem, Saftleven en De Vlieger.¹⁴

De prenten van het Prentenkabinet Leiden bevatten in sommige gevallen een aantekening van eerste of tweede editie, nader onderzoek zou moeten uitwijzen of er inderdaad twee edities hebben bestaan. Er zijn geen etsen met een jaartal na 1660, waarmee overigens niet onomstotelijk is bewezen dat de kunstenaar na die tijd geen etsen meer heeft gemaakt omdat er enkele werken niet gesigneerd noch gedateerd zijn. Aangezien de prenten alleen de naam van Du Jardin als maker vermelden is het aannemelijk dat hij zijn etsen zelf sned en thuis drukte. Dit vermoeden wordt nog eens versterkt door de vermelding van een *uit malkander gehaalde drukpars* op de vliering, zoals genoemd in de inventarislijst van 19 oktober 1678, opgemaakt na de dood

van Suzanne van Royen.¹⁵ Dit bevestigt eveneens dat Karel al geruime tijd geen drukwerk meer maakte. Ook werden veel papier en prenten aangetroffen, maar geen koperplaten. Dit laatste zou er op wijzen dat hij zijn etsplaten verkocht heeft.

Van de prenten bestaan veelal drie staten: de eerste staat is zonder nummer en laat vaak onregelmatigheden zien zoals vlekken, onderbroken lijnen, soms niet helemaal af, wel meestal gesigneerd; in de tweede staat werden onregelmatigheden weggewerkt en de derde staat is voorzien van een nummer. De formaten van de etsplaten lopen nogal uiteen: het kleinste formaat is 47 x 57 mm, het grootste 196 x 220 mm (zie verder pagina's 8 en 40).

Karel du Jardin wordt door verscheidene auteurs genoemd om zijn veelzijdigheid.¹⁶ Hun opmerkingen hebben vooral betrekking op de verschillende genres van zijn schilderijen, maar de vraag is of dit ook geldt voor Du Jardins etsen. 46 werken hebben als onderwerp landschap, vee of een combinatie van deze twee. Drie portretten, een oorlogstaferel, een genrevoorstelling van een jonge vioolspeler en een man die speelt met een hond completeren het grafische oeuvre. Qua onderwerp dus een magere afspiegeling van de grote verscheidenheid van Du Jardins schilderstukken, die naast ruime aandacht voor landschappen en vee ook historiestukken (Bijbelse voorstellingen en mythologische onderwerpen en zelfs enkele allegorieën), rondreizendtheater- en andere genrevoorstellingen, laten zien.

¹³ Bredius, A., 'Italiaansche schilderijen in 1672, door Amsterdamsche en Haagsche schilders beoordeeld', *Oud-Holland* Nr (1886), p.281.

¹⁴ Zie bijvoorbeeld Kilian, Jennifer M., *The paintings of Karel du Jardin (1626-1678)*, Amsterdam 2005 p. 1, Blankert, A., *Nederlandse 17e eeuwse Italianiserende landschapschilders*, Soest 1978 p. 195 en Brochhagen, Ernst, *Karel Dujardin : ein Beitrag zum Italianismus in Holland im 17. Jahrhundert*, 1958 p. II.

¹³ Hollstein, F. W. H., *Dutch and Flemish etchings, engravings, and woodcuts, ca. 1450-1700*, Amsterdam 1949 p. 28-42 en Bartsch, Johann Adam B. von, *Le peintre graveur*, Vienne 1803 p.

¹⁴ Biesboer, P., M.C.C. Kersten, C. Wiethoff, *Nicolaes Berchem : in het licht van Italië*, Haarlem Gent 2006 p. 123 en voetnoot 14.



Figuur 15 B2 Twee muilezels, ets, 1652



Figuur 12 K38 Le Charlatan, olieverf op doek, 1657, detail



Figuur 14 V42 Twee beladen muilezels, tekening, 193x147 mm



Figuur 13 K20 Landschap met muilezeldrijver, 1652, detail, olieverf op doek



Figuur 11 V32 Ezel, tekening

3.2 De ezel van Karel du Jardin

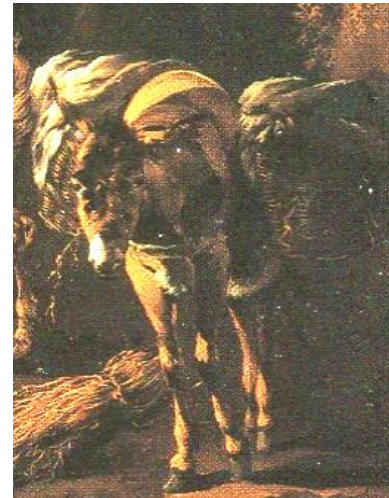
De beladen muilezel komt een aantal keren voor in het werk van Karel du Jardin, vooral in de periode tot 1660. De ezel heeft meestal een pluim op de kop en soms ook op het draagstel. Opvallend zijn de koperen oogkleppen, de pluimen die vliegen moeten verjagen en de karakteristieke haverzak. De draagmanden kunnen verschillen, maar het hoofdstel is opvallend gelijk.

Ets B2 komt uit een reeks van acht prenten, waarin verschillende veedieren zijn afgebeeld. De reeks wordt voorafgegaan door een titelprent, die gesigeneerd is met K.DV.JARDIN fe et Excud 1652 A.D.

Tekening V32 lijkt de basis te vormen voor de ets, de voorste ezel van de prent is een exacte kopie van de tekening, maar dan in spiegelbeeld. De pluimen op de tekening zijn vaag, maar net nog zichtbaar. De lijnen zijn niet doorgegriffeld,¹⁷ dus zal Karel de zorgvuldig uitgewerkte tekening als voorbeeld gebruikt hebben om deze ongeschonden te houden voor de verkoop. De man met de muilezel (tekening V39) laat het dier in zij aanzicht zien.

De schilderijen K20, K38 en K53 *Herders op weg in een weids landschap met een dorp op de achtergrond* (niet afgebeeld) tonen steeds eenzelfde type muilezel en alle zijn gedateerd voor 1660.

De beladen ezel komt overigens ook bij andere Italiasanten als Berchem en Van Laer¹⁸, maar Du Jardin heeft voor een rijker tuigage gekozen en er aldus een eigen invulling aan gegeven. Adriaen van de Velde (1636 - 1672) heeft een tekening gemaakt in rood krijt met vrijwel dezelfde ezel als bij Du Jardin, maar kan dit van hem overgenomen hebben.



Figuur 17 *Landschap met krabbenvissers bij maanlicht* 1645, Nicolaes Berchem, detail



Figuur 16 *De koekverkoper*, Pieter van Laer, detail

¹⁷ Stampele, Felice, *De eeuw van Rubens en Rembrandt*, Parijs, Antwerpen, Londen, New York 1979-1980 p. afbeelding 15 en 15a.

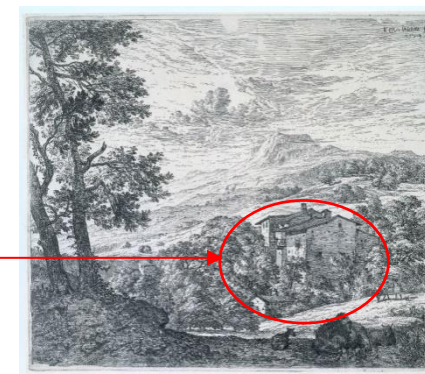
¹⁸ Zie bijv. *Landschap met krabbenvissers bij maanlicht* 1645 (Nicolaes Berchem) en *De koekverkoper* van Pieter van Laer.



Figuur 20 K11 Vrouw met vee en schapen in een Italiaans landschap, 1650-52, olieverf op koper



Figuur 21 B3 Liggende koe met kalf, ets, 1652



Figuur 22 B32 Landschap met ezel en twee schapen, 1653, ets



Figuur 19 K52 Italiaans landschap in avondlicht, 1658-60, olieverf op doek



Figuur 23 B7 Herder met geit en twee schapen, ets, 1652

3.3 Liggende koe

De koe, in allerlei posities, komt veelvuldig voor op de werken van Karel du Jardin. De overeenkomst tussen het liggende dier op het koperen schilderijtje (K11 *Vrouw met vee en schapen in een Italiaans landschap*, figuur 20) en dat op de ets B3 is frappant. Het is goed mogelijk dat het ontwerp via een tekening tot stand is gekomen, maar deze is tot dusverre nog niet gevonden. De ets heeft een bijzondere lichtval: de schaduw is zodanig aangebracht dat de rechterkoe bijna abstract wordt. Gebruik van droge naald is origineel: met fijne lijntjes brengt Du Jardin grijze en zwarte tonen aan. Deze nuances verdwijnen bij de latere drukken. In de lichtere gedeeltes gebruikt Du Jardin stippeltjes en korte gebroken lijnen. Het is een hoogst originele voorstelling.

De ets is onderdeel van een serie van acht etsen met de eerder genoemde titelplaat, wat het waarschijnlijk maakt dat de door Du Jardin gesigioneerde prent *Liggende koe met kalf* rond diezelfde tijd is vervaardigd. De liggende koe komt ook voor op de paneelschildering K122 *Vee op een weide* uit 1675. Deze serie vertoont enige verwantschap met de dierenserie van Pieter van Laer uit 1636 (Exmo. Principe D. Ferdinando Afan de Ribera Duci Alcalae ... Romae).



Figuur 24 Drie paarden en zittende boer, Pieter van Laer, 1636, ets, 125 x 156 mm uit Exmo. Principe D. Ferdinando Afan de Ribera Duci Alcalae ... Romae

3.4 Italiaans landschap

De ets B7 *Herder met geit en twee schapen*, figuur 23 behoort eveneens tot de eerder genoemde dierenserie met titelprent en zou in dat geval dateren uit 1652 of eerder. Het groepje geit en schapen, deels zichtbaar achter de ezel, is in spiegelbeeld aanwezig op het schilderij *Italiaans landschap in avondlicht*, figuur 19. Volgens de *catalogue raisonné* van Jennifer Kilian moet het schilderij eind zestiger jaren gedateerd worden.

Ook het landhuis op de achtergrond is een kopie van de ets B32 *Landschap met ezel en twee schapen*, die door Du Jardin zowel gesigioneerd als van een jaartal voorzien is (1653). De reden waarom de kunstenaar het schilderij pas vijf jaar later maakte, is niet bekend.

Opvallend is dat het landhuis wel en de dierengroep niet gespiegeld is in het schilderij.

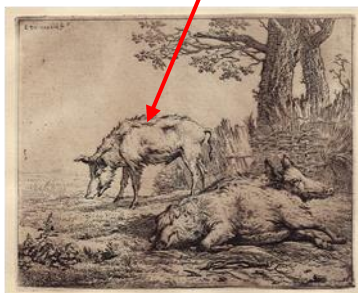
De prent behoort overigens tot de kleinere groep van Du Jardins landschapsprenten waarin dieren en mensen ondergeschikt zijn aan het grotere geheel. De compositie staat aan het begin van voorstellingen waarin Italianiserende landschappen – met hun bijzonder licht - gecombineerd werden met Hollands vee.



Figuur 29 B14 De vier schapen, ets 1658



Figuur 26 K29 Zwijnen en varkens
in een bebost landschap, 1655,
Olieverf op doek, detail



Figuur 27 B16 Drie
zwijnen bij een heg, ets



Figuur 28 B15 De
twee zwijnen,
ets 1656

3.5 Schapen bij een schuur

Een belangrijke aanwijzing dat Karel du Jardin vooral tekeningen maakte om zijn inventies uit te werken is V38 *Schapen bij een schuur*, figuur 25. Het formaat van tekening en ets is nagenoeg gelijk: ca 12 x 15 cm. Uit details is te zien dat de tekening niet precies overeenkomt met de ets: zie bijvoorbeeld de kale tak van de kleinste boom, de oren van het staande schaap, staart van het achterste liggende schaap en de donkere ingang van de schuur. Ook het feit dat de ets in spiegelbeeld is, doet vermoeden dat Du Jardin bij het maken van de ets naar de tekening keek en deze zo nauwkeurig mogelijk gevolgd heeft, soms met meer details dan in de tekening.

De tekening is zorgvuldig uitgewerkt door zwart krijt aan te vullen met grijze penseelstreken; deze lijkt dus ook bestemd te zijn voor de verkoop en niet alleen een schets om de inventie vast te leggen.

3.6 Zwijnen

Het varken is door Karel du Jardin beduidend minder dan andere boerderijdieren afgebeeld: er zijn drie etsen en een schilderij met varkens. Deze ondervertegenwoordiging is mogelijk te verklaren uit de geringe populariteit van dit dier bij potentiële kopers. Twee op het schilderij afgebeelde varkens zijn in spiegelbeeld exact gelijk aan de etsen B15 en B16, alle werken zijn rond 1655/56 vervaardigd. Er is een studieblad¹⁹ bekend, waarin Du Jardin verschillende houdingen van varkens geschetst heeft.



Figuur 30 De twee varkens, Simon de Vlieger ca 1630, ets, 125 x 150 mm, Museum Boijmans Van Beuningen

Simon de Vlieger (1601-1653) was Du Jardin enige decennia voor met zijn prent van twee varkens uit de serie met voorstellingen van dieren. Toch mist deze kunstenaar in deze afbeelding iets van het spontane, natuurlijke talent van Karel du Jardin.

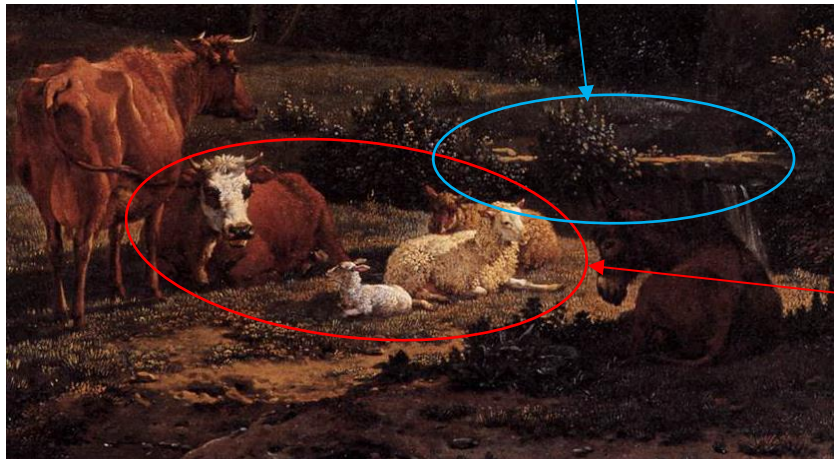
¹⁹ Kunsthalle Hamburg, zie Boschma, C., *Meesterlijk vee : Nederlandse veeschilders 1600-1900*, Zwolle, 's-Gravenhage 1988 p. 169.



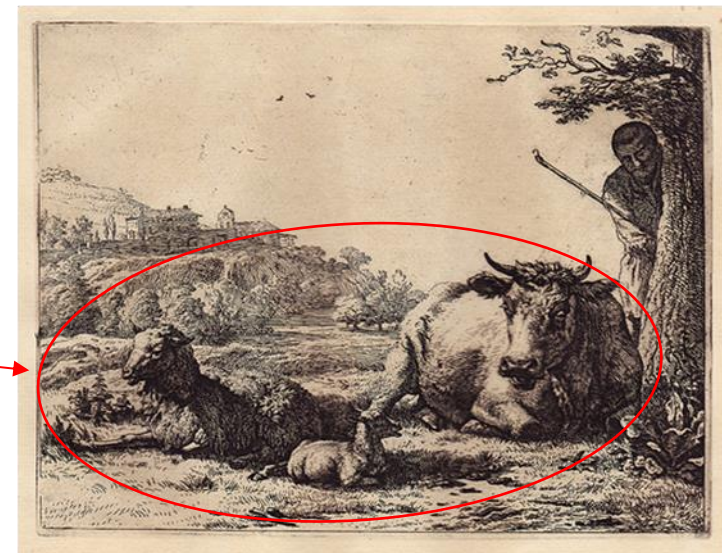
**Figuur 31 V3 Landschap met waterloop en wei met vee, 1669?,
zwart krijt gewassen met bister**



Figuur 33 B22 Boer met drie koeien, ets 1660



**Figuur 32 K33 Koeien en schapen bij een riviertje, 1655/56,
olieverf op doek, detail**



**Figuur 34 B23 Herder achter boom met koe en schaap,
ets, 1656**

3.7 Landschap met waterloop

De ets *Boer met drie koeien* (B22) komt qua compositie geheel overeen met de tekening V3. De naamsvermelding, linksonder, lijkt niet op een signatuur van Du Jardin en het jaartal zijn slechts gedeeltelijk leesbaar op de tekening. Vermoedelijk zijn deze achteraf door een andere hand aangebracht als identificatie. De door het Louvre genoemde datering van 1669 lijkt evenmin te kloppen, ook al omdat Du Jardin de ets voorzien heeft van een jaartal (1660).

De ets is veel meer in detail uitgewerkt; de tekening heeft een schetsmatig karakter ondanks de nabewerking met wassing. Het is niet waarschijnlijk dat de tekening en *plein air* ontstaan is, omdat landschappen in de zeventiende eeuw meestal in het atelier gemaakt werden. Wellicht heeft Du Jardin in de werkplaats een snelle schets gemaakt die moest dienen als basis voor verdere uitwerkingen.

De getoonde waterval komt ook voor op het schilderij *Koeien en schapen bij een riviertje* (K33). De kunsthistoricus Ernst Brochhagen roemt in zijn dissertatie over Karel du Jardin - mede op basis van deze tekening en ets - diens compositorische vaardigheden en oppert de mogelijkheid dat de kunstenaar Claude Lorrain als voorbeeld had.²⁰

3.8 Koeien en schapen bij een riviertje

Op de ets B23 is een liggende koe, een schaap en een lam afgebeeld. Dit groepje is in spiegelbeeld gelijk aan de liggende dieren van het schilderij K33, hoewel er nog een ander liggend schaap op de achtergrond is toegevoegd.



De liggende koe komt ook voor in ets B31 *Herderin die met haar hond praat*, uit 1653, ruim twee jaar eerder dan schilderij K33 en ets B23.

²⁰ Brochhagen, Ernst, *Karel Dujardin : ein Beitrag zum Italianismus in Holland im 17. Jahrhundert*, 1958 p. 37.



Figuur 35 K76 Een herder met een os, een ezel en schapen, 1660-1664, olieverf op doek, detail



Figuur 37 B26 De os en de ezel, ets 1657



Figuur 36 K39 Vrouw en jongen met dieren bij een voorde, 1657, Olieverf op doek, detail



Figuur 38 B 27 Vrouw en een drinkende ezel staan in ondiep water, een hond springt op voor haar voeten, ets

3.9 De os en de ezel

De os en de ezel van ets B26 staan beeldvullend op de voorgrond afgebeeld. In het schilderij is het tweetal geplaatst in een weids berglandschap met een helder lichtende lucht, die slechts enkele wolken telt.



Figuur 39 K76 Een herder met een os, een ezel en schapen, 1660-1664, olieverf op doek

De dieren op het schilderij steken daardoor minder af tegen de achtergrond in vergelijking met de ets die een grotere contrastwerking heeft. Dit spelen met licht wordt als een van de belangrijke karakteristieken genoemd van Du Jardins werk.

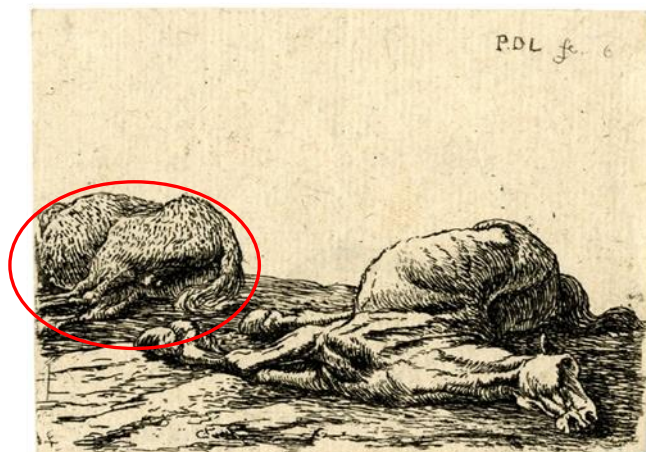
3.10 Vrouw en drinkende ezel

De niet gedateerde ets B27, figuur 37, heeft hetzelfde voorbeeld gehad als het schilderij K39. Alleen is het landschap veranderd en is de springende hond vervangen door een jongen. In de ets is de muilezel aanmerkelijk natuurlijker getekend dan de vrouw, die meer een kopie van een marmeren beeld lijkt te zijn. De menselijke figuren in landschappen worden bij Du Jardin meestal sjabloonachtig afgebeeld en dat is opmerkelijk omdat hij uitstekende portretten kon maken.

De grote rotswand van het schilderij zorgt ervoor dat de aandacht meer op het landschap dan op de levende figuren gelegd wordt, waardoor de groep bijna tot stoffage gereduceerd wordt.



Figuur 40 K39 Vrouw en jongen met dieren bij een voorde, 1657, olieverf op doek



Figuur 41 H 14 Paarden, Pieter van Laer, ets, 1620-1642



Figuur 45 B28 Het slagveld, ets, 1652



Figuur 42 K15 Italiaans landschap met meisje dat een geit melkt, olieverf op paneel, 1652



Figuur 43 B36 Rustend schaap bij boomstronk, ets



Figuur 44 K15 Italiaans landschap met meisje dat een geit melkt, Olieverf op doek, 1652 detail in spiegelbeeld

3.1.1 Het slagveld

Ets B28 *Het slagveld* neemt qua onderwerp een bijzondere plaats in het oeuvre van Karel du Jardin. Het zou een historieprent kunnen zijn maar we weten niet welke slag afgebeeld is. Dit is de enige prent van Karel du Jardin die een historiserend karakter heeft; het is de eerste prent die hij maakte en vond dit kennelijk geen aanleiding om dit genre een vervolg te geven.

Het is een scene van een gewapend conflict, op de achtergrond ruitelij en piekeniers. Een officier bekijkt het ontzielde lichaam, vermoedelijk geplunderd en van zijn kleren ontdaan; op de achtergrond een man met een bundel kleding. Een voorstelling die de gruwelen van de oorlog laat zien?

Het lijk is mogelijk gemodelleerd naar een academische studie, die ook associaties oproept met een van het kruis afgenomen Christusfiguur.

Het slagveld zou volgens Brochhagen²¹ nog de invloed van Pieter van Laer verraden, omdat het liggend paard een kopie uit een prent van de laatste zou kunnen zijn.

Het is een origineel oorlogstafereel, voorgangers zijn Jacques Callot, Esaias van de Velde (1587-1630) en Palamedes Palamedesz (1607-1638) maar hun voorstellingen zijn compositorisch anders.

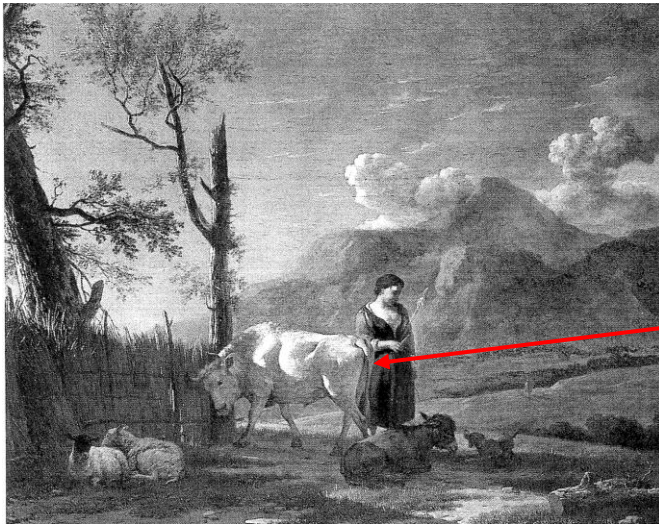


**Figuur 46 Oorlogstafereel, olieverf op paneel ,
Palamedes Palamedesz**

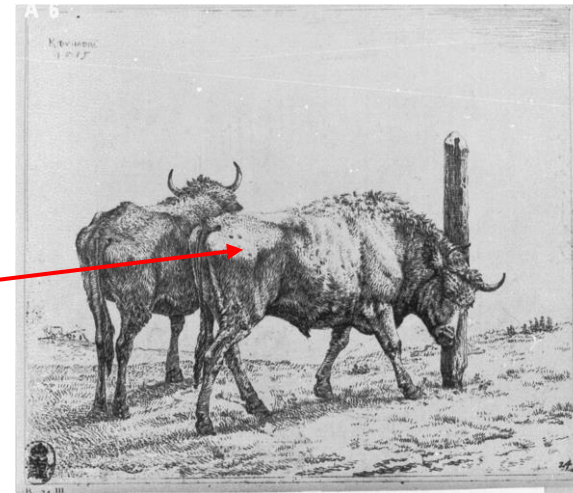
3.1.2 Rustend schaap

In het prentenoeuvre van Karel du Jardin bevindt zich een serie van 6 kleine etsen (circa 7 x 10 cm) van liggende en staande schapen. Daarvan zijn er twee van een jaartal voorzien, namelijk 1655. Ets B36 is niet gedateerd, wel gesigneerd. Het schilderij is door Du Jardin zowel gesigneerd als gedateerd op 1652. Toch lijkt het schaap van het schilderij een kopie te zijn van dat van de ets, waardoor het aannemelijk wordt dat de schets, die vermoedelijk ten grondslag heeft gelegen aan zowel prent als paneel, ook vóór 1652 gemaakt is.

²¹ Ibid.p. 29.



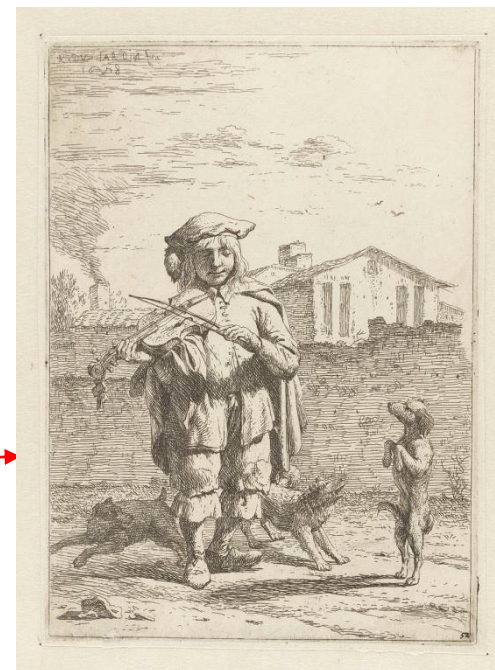
Figuur 50 K65 Herderin met staf, paneel, ca 1660



Figuur 50 B24 Twee stieren, 1655 ets



Figuur 50 K107 Reizende musici, ca 1665, paneel



Figuur 47 B52, Le savoyard, ets 1658

3.13 De stier

De etsen B24, 25 en 26 zijn qua plaatgrootte nagenoeg gelijk (ca 15 x 18 cm) en ook beelden zij steeds dierenparen af: twee paarden, twee stieren en een stier met een ezel. De voorste stier van ets B24 schuurt zijn kop tegen een paal en deze werd gekopieerd in het paneel K65 *Herderin met staf* ca 1660, waarbij de paal door een boom werd vervangen.

De stier was kennelijk een geliefd thema en Du Jardin was bepaald niet de eerste die dit veedier afbeeldde, maar iedere kunstenaar slaagde er wel in een eigen plasticiteit mee te geven.



Figuur 53 *Italianiserend landschap met fontein en herders*, Nicolaes Berchem, 1646/47, paneel



Figuur 56 *Landschap bij Rhenen*, Aelbert Cuyp, 1650/55, olieverf op doek

3.14 Savoyard

De ets *Le Savoyard* is feitelijk de enige *Bambocciade*²² voorstelling in het prentenoeuvre van Karel du Jardin. Hij heeft dit genre vaker toegepast in zijn schilderijen en zo ook in paneel K107 *Reizende musici* uit 1665, waarin dezelfde, maar nu rechtshandige vioolspelende jongeman uit Savoy en het dansende hondje figureren. Het huis op de achtergrond, behoudens de raampartij, is ook gekopieerd.

Andere voorstellingen met musici van Du Jardin zijn onder meer:



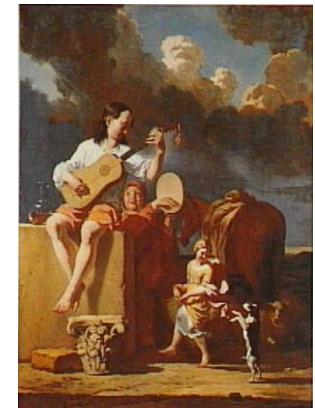
Figuur 52 *De charlatan*, 1657



Figuur 51 *De komedianten*, 1666

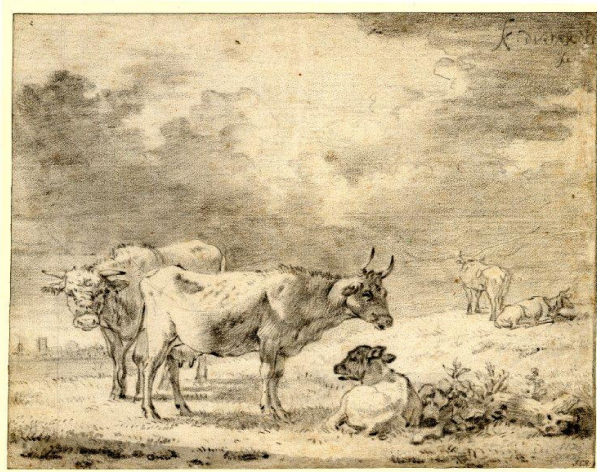


Figuur 55 *Reizende muzikanten voor een herberg*



Figuur 54 *Muzikanten spelen voor een meisje en een hond*, 1675

²² Bambocciata zijn voorstellingen die het dagelijks leven op de straat als onderwerp hebben. Bamboccio (pop) was een bijnaam van Pieter van Laer, wiens schilderijen van boeren, soldaten en zwervers populair in Italië waren. (bron: Art and Artists, Murray 1997).



Figuur 60 V4 Vee in een weide, zwart krijt,
195 x225 mm



Figuur 60 B34 Koe,stier en kalf, ets



Figuur 60 K122 Schapen en geiten, 1673, olieverf op koper



Figuur 60 B33 2 geiten en 3 schapen,1655, ets

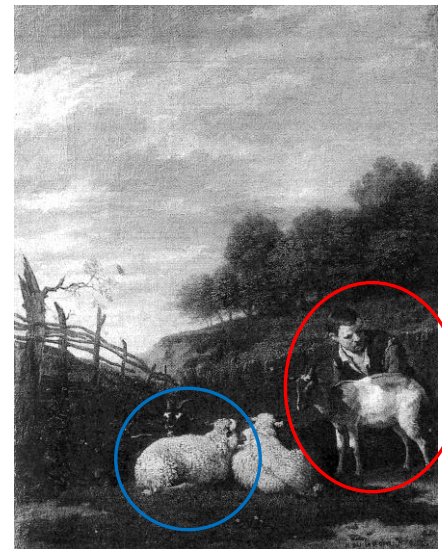
3.15 Vee in de weide

Op tekening V4, gesigneerd door Du Jardin, zijn drie koeien, een kalf en een stier te zien. In de verte staat een kerktoren. Deze compositie is de basis voor zijn ets B34, alleen is de lucht blank gebleven. Op detailniveau zijn er verschillen, zoals de stedelijke bebouwing van de tekening die vervangen is door een begroeiing. Ook de vegetatie bij het liggende kalf is anders uitgevoerd. Noch de ets noch de tekening is gedateerd, maar aangezien B34 dezelfde afmeting heeft als B33 – overigens ook gelijk aan de maten van tekening V2 - en qua compositie en stijl verwantschap vertoont, is een datering van 1655 waarschijnlijk voor zowel ets als tekening.

3.16 Geiten en schapen

Het schilderij K122 is mogelijk gekopieerd van de ets met uitzondering van de lucht. De op koperplaat geschilderde voorstelling is immers niet gespiegeld ten opzichte van de ets; in dit geval is het mogelijk dat er geen tekening ten grondslag ligt aan het schilderij. De datering van het schilderij is ook beduidend later dan de ets: er zit 18 jaar tussen.

Er is nog een ander voorbeeld: het schilderij K55 *Herdersjongen met geiten en schapen*, 1658/60 bevat vrijwel exact dezelfde diereengroep als ets B33, maar daar is wel sprake van een gespiegelde voorstelling. Er is in het Louvre een tekening (figuur 61) bewaard met een herdersjongen en een geit, de bijbehorende dieren zijn in het schilderij met een geit en een schaap uitgebreid. Vermoedelijk is deze tekening gebruikt voor de prent en het schilderij.

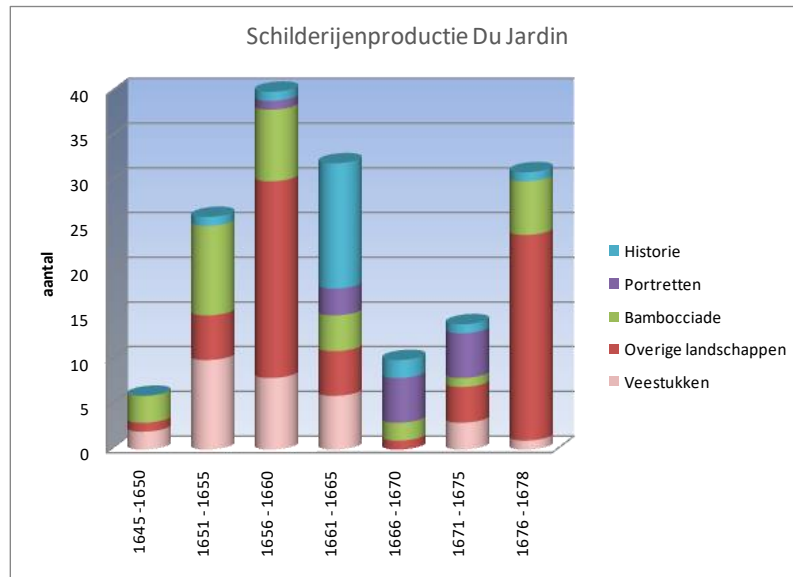


Figuur 62 K55
Herdersjongen
met geiten en schapen,
1658/60 olieverf op doek

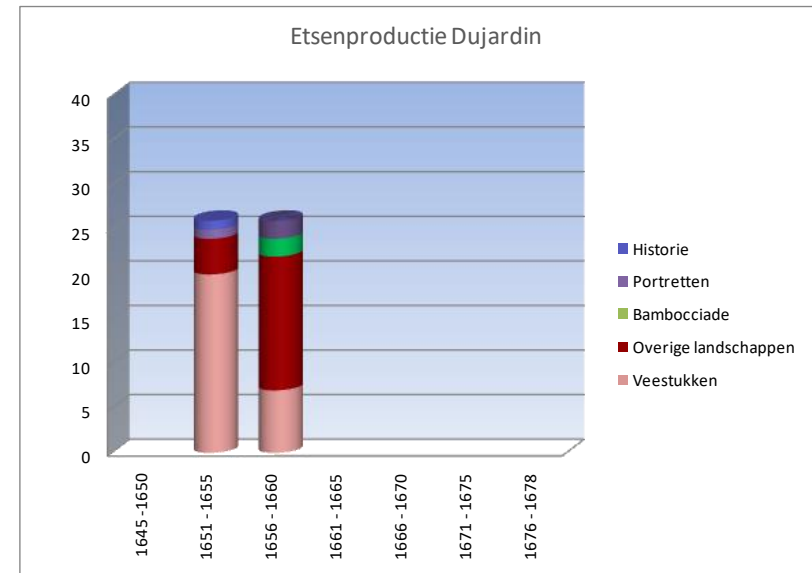


Figuur 61 V2 Kind met
geit en schaap, zwart krijt

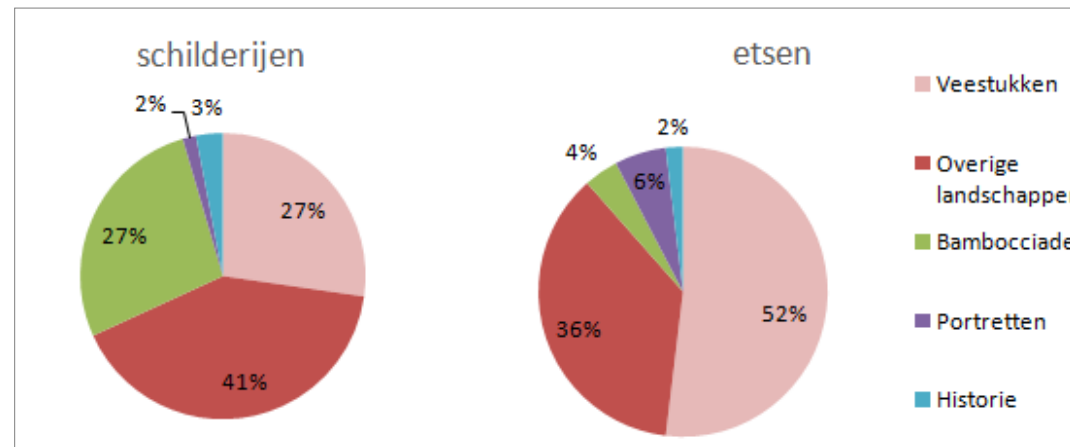
Figuur 65 Grafiek schilderijen



Figuur 64 Grafiek etsen



Figuur 63 Vergelijking genres schilderijen en etsen van 1650-1660



4. WAT BEOOGDE DU JARDIN MET ZIJN ETSEN

Du Jardins eerste etsen dateren vanaf 1652; hij stond als zesentwintigjarige aan het begin van zijn carrière, relatief onbekend met een oeuvre, dat zich nog ontwikkelen moest. Het komende decennium zou zijn productiefste periode worden (zie figuur 65), waarin hij zowel schilderijen als etsen maakte. Zijn werken bestonden grotendeels uit veestukken en overige landschappen, bij schilderijen besteedde hij meer aandacht aan Bambocciadevoorstellingen.

Opvallend is het dat Karel du Jardin geen grafiek maakte na 1661/62. Dit is overigens niet helemaal zeker omdat met name de kleine prenten voor een belangrijk deel niet gedateerd zijn. Desalniettemin staat zijn niet al te omvangrijke prentenoeuvre op een artistiek hoog niveau en de vraag is waarom hij stopte met zijn grafische werk. Om deze te kunnen beantwoorden is relevant waarom Du Jardin überhaupt begon aan dit arbeidsintensieve genre.

De reden wordt ons door Samuel van Hoogstraten in 1678 aangereikt:

*.....laet dan vry uwe werken in print uitkomen, zoo zal uwen naem te spoediger al de werelt over vliegen en de printen zijn als booden en tolken, die ons den inhoud der konstige werken, die of ver van de hand, of nu al veroudert zijn, verkundigen. Met andere woorden de jonge kunstenaar maakte deze prenten om bekendheid aan zijn werk te geven evenals Albert Durer en Lukas van Leyden,die..... nochtans hun grootste gerucht door het graefyzer hebben verkreegen.*²³

Mogelijk spelen ook economische motieven een rol; grafiek verkoopt nu eenmaal gemakkelijker dan schilderijen en kennelijk was hij van plan om zijn eerste acht etsen uit te geven, getuige zijn titelprent B1.

In de vijftiger jaren etste hij verhoudingsgewijs meer veestukken, waarin de dieren bijna zonder uitzondering nog prominenter in beeld gebracht werden dan bij hetzelfde geschilderde genre.

²³ Bron DBNL 2009: Hoogstraten, Samuel van, *Inleyding tot de hooge schoole der schilderkonst : anders de zichtbaere werelt; verdeelt in negen leerwinkels, yder bestiert door eene der zanggodinnen; ten hoogsten noodzakelijk, tot onderwijs, voor alle die deeze edele, vrye, en hooge konst oeffenen, of met yver zoeken te leeren, of anders eenigzins beminnen*, Doornspijk Holland 1969 p. 195-196.

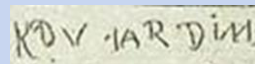
Na 1661/2 maakte Du Jardin aanzienlijk minder landschappen (zie grafiek figuur 65) omdat zijn naamsbekendheid was toegenomen²⁴ en hij daardoor meer portretopdrachten van de Amsterdamse elite kreeg. Ook begon hij aan prestigieuze historiestukken; de noodzaak om prenten te maken verdween.

Volgens De Lairese²⁵ was Du Jardin minder succesvol in grote historiestukken en mogelijk heeft dit een rol gespeeld in Karels plotselinge besluit om naar Rome af te reizen, have, vrouw en goed achterlatend. Pas na zijn vertrek in 1675 kwamen de landschappen (maar niet veestukken) weer als voornaamste genre in zijn werk terug. Zijn productiviteit nam fors toe zoals uit grafiek van Figuur 65 blijkt, waarbij bedacht dient te worden dat zijn verblijf in Italië slechts drie jaar duurde: hij overleed aldaar in oktober 1678.

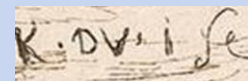
²⁴ Du Jardin werd in 1661 genoemd in Cornelis de Bies kunstenaarsbiografie Het Gulden cabinet van de edel vry schilderconst.

²⁵ De Lairese Groot Schilderboek Boek II p 138.

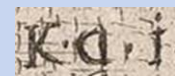
Figuur 66 Signatures op de etsen



26, *N* gespiegeld



11, voornamelijk in de periode voor 1655



3, voornamelijk in de periode voor 1655



1, B25 paarden met een ploeg, 1657

Niet gesigneerd

11

Totaal aantal etsen

52

5. TOT SLOT

Kunstenars als Berchem, Asselijn, Both en Karel du Jardin werkten in de zogenaamde Italianiserende stijl. Hoewel de meesten steunden op reiservaringen in Italië is niet zeker of dit bij Du Jardin ook het geval was, ook al omdat – voor zover bekend - de voorstellingen niet gebaseerd zijn op bestaande Italiaanse landschappen. Voornoemde kunstenaars werkten in een traditie, die al vroeg in de zeventiende eeuw begonnen was, gevoed door een koopkrachtige vraag vanuit een steeds rijker wordende burgerij.

In het begin van zijn carrière maakte Du Jardin etsen, waarvan in dit onderzoek geconstateerd kan worden dat de voorstellingen of details veel gemeen hebben met die van zijn schilderijenproductie. Aangezien de overeenkomstige beelden vaak spiegelbeeldig zijn aan de etsen en omdat schilderijen later gemaakt zijn dan de prenten, kan gesteld worden dat de composities van beide vaak ontleend zijn aan tekeningen. Hiervan zijn dan ook enkele voorbeelden gevonden. Juist tekeningen maken het mogelijk om te experimenteren omdat het materiaal goedkoop is. In de nalatenschap van Karel du Jardin is dan ook een partij wit papier en een riem (500 vellen) blauw papier aangetroffen²⁶, wat wijst op een omvangrijke tekenpraktijk. Sommige tekeningen zullen wel bedoeld zijn als presentatie of voor de verkoop, maar daarnaast werden kennelijk vele schetsen gemaakt om een voorraad picturale motieven te vormen. Een dergelijk werkwijze werd ook door Nicolaes Berchem gevolgd.²⁷

Dit onderzoek is enigszins bemoeilijkt doordat niet alle tekeningen en schilderijen in detail bekeken konden worden vanwege het soms ontoereikende beschikbare beeldmateriaal. Er kunnen meer overeenkomsten zijn dan in dit werkstuk aangetoond. Desalniettemin is er voldoende bewijs geleverd dat Karel du Jardin in veel gevallen dezelfde figuren gebruikte in zijn etsen en zijn schilderijen.

²⁶ Bredius, A., 'De nalatenschap van Carel du Jardin', *Oud-Holland* Nr (1906/7), p.229

²⁷ Biesboer, P., M.C.C. Kersten, C. Wiethoff, *Nicolaes Berchem : in het licht van Italië*, Haarlem Gent 2006 p. 98-100

Karel du Jardin

1626-1678



31-32 jaar



35-36 jaar

6. BIJLA
GE A
CATALO
GUS
SCHILDE
RIJEN,
ETSEN
EN
TEKENIN
GEN



SCHILDERIJEN INDEX²⁸

K1	Landscape with Cattle Grazing near a Ruined Aqueduct	1647	Canvas	61 x 55 cm	Formerly Cologne	Wallraf-Richartz-Museum		
K2	Shepherd and Shepherdess in a Pasture with Ruins	1647-50	Canvas	66 x 35 cm	Turin	Galleria Sabauda		
K3	Three Shepherds Playing a Game of Morra in a Meadow Landscape with Ruins	1647-50	Canvas	51 x 66 cm	Present location unknown			
K4	Dog Performing for a Traveller	1647-50	Copper	23 x 17 cm	Cambridge	Fitzwilliam Museum		
K5	Strolling Ballad Singer	1647-50	Copper	22 cm diam	London	The Wallace Collection		
K6	Musicians with a Hurdy-Gurdy Player and a Dancing Dog	1647-50	Copper	13 x 17 cm	Present location unknown			
K7	A Game of Morra	1650-52	Canvas	53 x 42 cm	West Palm Beach F.L.	Norton Gallery of Art		
K8	Muleteer and two Men Playing a Game of Morra	1650-51	Canvas	51 x 41 cm	London	Buckingham Palace		
K9	Piebald Horse at a Smithy	1650/52	Canvas	49 x 37 cm	Present location unknown			
K10	Man on a Donkey Halting for Refreshment before a Ruin	1651	Canvas	43 x 34 cm	England	private collection		
K11	Woman with Cattle and Sheep in an Italian Landscape	1650-52	Copper	23 x 19 cm	London	The National Gallery		
K12	Cows in a Meadow	1650-52	Panel	33 x 41 cm	Formerly St Petersburg	Hermitage		
K13	Landscape with tin Artist Sketching ('Le petit dessinateur')	1651	Copper	23 cm diam	Kingham	Oxon	Captain H.C. Millais	
K14	Minerva	1652	Panel	15 x 10 cm	Vienna	Gemäldegalerie der Akademie der bildenden Künste		
K15	Italian Landscape with Girl Milking a goat	1652	Panel	37 x 50 cm	Amsterdam	Rijksmuseum		
K16	A Game of Morra	1651	Canvas	43 x 37 cm	Cologne	Wallraf-Richartz-Museum		
K17	Italian Comedians in a Courtyard	1655	Canvas	47 x 43 cm	Kassel	Staatliche Gemäldegalerie		
K18	The Dismounted Cuirassier	1652	Canvas	48 x 62 cm	Brussels	Musées royaux des Beaux-Arts de Belgique		
K19	Herder Driving Cattle	1652-55	Canvas	37 x 42 cm	Brussels	Musées royaux des Beaux-Arts de Belgique		
K20	Landscape with Mule Driver	1652	Canvas	51 x 47 cm	Amsterdam	Rijksmuseum		
K21	Travellers through a Ford	1652-55	Canvas	50 x 64 cm	Present location unknown			
K22	A Riding School	1654	Canvas	51 x 46 cm	East Stratton	Winchester	Baron Northbrook	
K23	Landscape with Peasants Fording a Stream	1654	Canvas	59 x 74 cm	Mertoun	St Hoswells	Roxburghshire	Duke of Sutherland
K24	Italianate Landscape with Shepherds Cow Donkey, Goats and sheep	1655-60	Canvas	63 x 57 cm	Amhem	Gemeentemuseum		
K25	Trumpet Player on a Horse Taking Refreshment at an Inn	1655	Canvas	44 x 35 cm	Amsterdam	Rijksmuseum		
K26	Two Riders before an Inn	1655	Panel	43 x 34 cm	England	Baron Willem van Dedem		
K27	Landscape with Two Donkeys Goals and Pigs	1655	Canvas	35 x 46 cm	Amsterdam	Rijksmuseum		
K28	Landscape with a Herd of Cattle	1655	Canvas	53 x 57 cm	Dessau	Kulturstiftung Dessau-Wörlitz	Schloss Mosigkau	
K29	Swineherd and Pigs in a Wooded Landscape	1655	Canvas	34 x 40 cm	Bremen	Kunsthalle		
K30	Steer Ruminating in a Glade	165(?)	Panel	28 x 28 cm	York	City of York Art Gallery		
K31	Landscape with a White Steer	1655	Canvas	36 x 42 cm	St Petersburg	Hermitage		
K32	Landscape with Cattle	1655	Canvas	28 x 34 cm	Nürnberg	private collection (1948)		
K33	The Cascade ('Le bocage')	1655-56	Canvas	52 x 43 cm	Paris	Musée du Louvre		
K34	Italianate Landscape with Ruins and a Ferry with Cattle	1655-60	Canvas	22 x 24 cm	Cologne	Galerie Edel		
K35	Farm Animals in the Shade of a Tree with a Boy and a Sleeping Herdswoman	1656	Canvas	34 x 40 cm	London	The National Gallery		
K36	Meadow with Sheep Cows and Horses ('Le paturage')	1656	Canvas	51 x 46 cm	Paris	Musée du Louvre		
K37	Peasant Drawing Water at a Well	1656	Canvas	45 x 40 cm	Oxford	Ashmolean Museum		
K38	Landscape with Italian Comedians and their Audience ('Le charlatan')	1657	Canvas	44 x 52 cm	Paris	Musée du Louvre		
K39	Woman and a Boy with Animals at a Ford	1657	Canvas	37 x 43 cm	London	The National Gallery		
K40	Landscape with Peasants and Shepherd Woman ('La fraîche matinée')	165	Canvas	52 x 47 cm	Sydney	Gallery of New South Wales	on loan from The Minnamira Foundation	
K41	Boy with Laden Donkey and Cattle in a Ford	1653 or 1658	Panel	35 x 43 cm	Scotland	Marquess of Bute		
K42	Young Peasants Crossing a Ford	1657-60	Canvas	49 x 45 cm	St Petersburg	Hermitage		
K43	Portrait of a Man (formerly Called a Self-Portrait)	1657	Copper	23 x 19 cm	Paris	Musée du Louvre		
K44	A Smithy	1658	Canvas	46 x 50 cm	London	The Wallace Collection		
K45	Smith Shoeing an Ox	1658	Canvas	38 x 42 cm	London	Dulwich College		
K46	Rider before an Inn	1658	Panel	37 x 30 cm				
K47	Halt at the Inn	1658	Panel	33 x 40 cm	Montpellier	Musée Fabre		
K48	Mule Driver at an Inn	1658-60	Copper	34 x 43 cm	Amsterdam	Rijksmuseum (on loan to Paris)	Institut Néerlandais	Frits Lugt Collection
K49	Woman with Child and Cattle in a Ford ('Labelle après-dinée')	1658	Canvas	50 x 46 cm	New York	private collection		
K50	Italianate Landscape with Travellers and Bather and a Castle Beyond	1658-60	Canvas	61 x 67 cm	Amsterdam	Gebr. Douwes		
K51	Italianate Landscape in Morning light	1658-60	Canvas	61 x 54 cm	Berlin-Dahlem	Stiftung Preussischer Kulturbesitz	Staatliche Museen Gemäldegalerie	
K52	Italianate Landscape in Evening Light	1658-60	Canvas	62 x 55 cm	Berlin-Dahlem	Stiftung Preussischer Kulturbesitz	Staatliche Museen Gemäldegalerie	
K53	Shepherds on a Road in an Extensive landscape with a Village in the Distance	1658-60	Canvas	59 x 49 cm	Present location unknown			

²⁸ Ontleend aan Kilian, Jennifer M., *The paintings of Karel du Jardin (1626-1678)*, Amsterdam 2005 p. IX-XII

SCHILDERIJEN INDEX 2

K54	<i>Seated Shepherd Wearing a Big Hat and a Donkey</i>	1658	Panel	27 x 15 cm	Moscow	Pushkin Museum of Fine Arts		
K55	<i>Shepherd Boy with Sheep and Goats</i>	1658-60	Canvas	34 x 26 cm	Munich	Alte Pinakothek		
K56	<i>Shepherd Boy with Dog and Donkey</i>	1660	Panel	20 x 23 cm	Hartford CT	Wadsworth Atheneum		
K57	<i>Sleeping Shepherdess with Five Sheep</i>	1660	Panel	21 x 23 cm	Hartford CT	Wadsworth Atheneum		
K58	<i>Girl Milking a Goat</i>	1660-65	Panel	23 x 19 cm	Formerly	Dresden	Gemäldegalerie (lost during World War II)	
K59	<i>The Flood</i>	1660	Silver	22 x 18 cm	New York	Mr & Mrs Marco Grassi		
K60	<i>The Annunciation to the Virgin</i>	1660	Canvas	34 x 44 cm	Minneapolis	MN	The Minneapolis Institute of Arts	
K61	<i>Horseman Watering his Horse in a River Dale</i>	1660	Canvas	35 x 46 cm	Zürich	W	Hugelshofer	
K62	<i>The Cart with the White Horse</i>	1660	Canvas	91 x 121 cm	Annecy	Musée Chateau d'Annecy		
K63	<i>Southern Landscape with a Cart and Cattle crossing a Ford</i>	1660	Canvas	46 x 37 cm	Present location unknown			
K64	<i>A Woman and a Small Boy with Cattle at a Ford</i>	1660	Panel	39 x 49 cm	Antwerp	Koninklijk Museum voor Schone Kunsten		
K65	<i>Shepherdess Holding a Distaff Accompanied by Cattle</i>	1660	Panel	32 x 40 cm	The Hague	Mauritshuis		
K66	<i>Italian Landscape with Peasants and Animals at a Ford</i>	1660	Panel	31 x 43 cm	Vienna	Sanct Lucas Gallery		
K67	<i>Shepherd Washing his Feet Cattle in a Meadow</i>	1660	Panel	31 x 42 cm	Providence	Rhode Island School of Design	Museum of Art	
K68	<i>'Le Diamant'</i>	1660	Panel	20 x 27 cm	Cambridge	The Fitzwilliam Museum		
K69	<i>Peasant and Boy in a Ford with a Church</i>	1660	Panel	23 x 30 cm	Paris	Musée du Louvre		
K70	<i>River Landscape with Cattle and Small Figures</i>	1660	Panel	29 x 36 cm	Paris	Institut Néerlandais Fondation Custodia	Frits Lugt Collection	
K71	<i>Mother Instructing her Child ('Le chient savant')</i>	1660	Panel	31 x 42 cm	Present location unknown			
K72	<i>Cattle in a Meadow with a Shepherd and Shepherdess Milking a Reddish Brown Cow</i>	1660	Canvas	66 x 59 cm	Stockholm	Nationalmuseum		
K73	<i>The 'Sick Goat'</i>	1660-63	Canvas	84 x 73 cm	Munich	Alte Pinakothek		
K74	<i>A Tale of the Soldier</i>	1660-65	Canvas	73 x 75 cm	Paris	Musée du Louvre		
K75	<i>Young Shepherd Playing with his Dog</i>	1660-61	Panel	31 x 37 cm	The Hague	Mauritshuis		
K76	<i>Herdsmen with an Ox and Sheep in the Campagna</i>	1660-64	Panel	31 x 38 cm	London	Buckingham Palace		
K77	<i>The Crucifixion</i>	1661	Panel	97 x 84 cm	Musée du Louvre			
K78	<i>The Mocking of Christ</i>	1660-65	Canvas	69 x 61 cm	New York	Newhouse Galleries		
K79	<i>Christ on the Cross with the Virgin the Magdalene and St John the Evangelist</i>	1661	Canvas	115 x 73				
K80	<i>Horse and Two Cows in a Hilly Landscape</i>	1661-63	Panel	41 x 34 cm	Rijswijk/Amsterdam	Collectie Nederland (on view The Hague	Picture Prince Willem V)	
K81	<i>Shepherd Boy Asleep with a Cow and its Calf</i>	1661	Panel	27 x 35 cm	London	Buckingham Palace		
K82	<i>Two Resting Falconers with Dogs and a brown Horse</i>	1661	Panel	32 x 43 cm	Bignor Park	Pulborough Sussex	Baroness Nairne (?)	
K83	<i>Two Bulls with a Boy Cutting a twig</i>	1663	Panel	35 x 31	London	Buckingham Palace		
K84	<i>Boy Shoveling Refuse and a Laden Ass in a Village</i>	1661-63	Panel	22 x 25 cm	London Palace			
K85	<i>Landscape with Cattle and Figures</i>	1665	Canvas on	28 x 34 cm	Birmingham	University Birmingham	Barber Institute of Fine Arts	
K86	<i>The Conversion of Saul</i>	1662	Canvas	186 x 135 cm	London	The National Gallery		
K87	<i>Hagar and Ishmael in the Wilderness</i>	1662-65	Canvas	187 x 142 cm	Sarasota FL	The John and Mable Ringling Museum		
K88	<i>The Return of the Holy Family from Egypt</i>	1662	Canvas	65 x 51 cm	Detroit	Detroit Institute of Art		
K89	<i>Self-Portrait</i>	1662	Copper	29 x 22 cm	Amsterdam	Rijksmuseum		
K90	<i>Portrait of a Man</i>	1662	Copper	29 x 25 cm	England	private collection		
K91	<i>St Paul Healing the Crippled Man at Lystra</i>	1663	Canvas	179 x 139 cm	Amsterdam	Rijksmuseum		
K92	<i>The Second Denial of Peter</i>	1663	Canvas	119 x 104 cm	Pasadena	Norton Simon Art Foundation		
K93	<i>Allegory of the Vanity of Human Life</i>	1663	Canvas	116 x 97 cm	Copenhagen	Statens Museum for Kunst		
K94	<i>Italian Landscape with a Beggar and</i>	1663-65	Canvas	66 x 58 cm	Paris	Musée du Louvre		
K95	<i>Shepherdess with a Spindle Child Dog in a Meadow</i>	1662-65	Canvas on	51 x 46 cm	Karlsruhe	Staatliche Kunsthalle		
K96	<i>Travelling Musicians Before an Inn</i>	1663-65	Canvas	51 x 47 cm	USA	private collection		
K97	<i>The Angel with the Young Tobias</i>	1664	Copper	20 x 25 cm	Mount Stuart	Scotland	MarquesBute	
K98	<i>After the hunt</i>	1664	Canvas	55 x 67cm	Cape Town	South Afri The Old Town House	Michaelis Collection	
K99	<i>Horseman with Cattle at Stream</i>	1664	Canvas	48 x 62 cm	Formerly London	E Slatter Gallery		
K100	<i>Portrait of a Young Man with a Wine Probe</i>	1664	Copper	28 x 22 cm	Berlin-Dahlem	Stiftung Kulturbesitz	Staatliche Museen Gemäldegalerie	
K101	<i>The Angel with Tobias and the Fish (Plaf1K1)</i>	1665	Canvas	85 x 65 cm	Budapest	Szépművészeti Múzeum		
K102	<i>The Annunciation to the Shepherds</i>	1664-65	Canvas	68 x 52 cm		Present location unknown		
K103	<i>The Deification of Aeneas</i>	1665	Canvas	95 x 102 cm	Mainz	Mittelheimisches Landesmuseum		
K104	<i>Allegory</i>	1665	Canvas-	121 x 172 cm	Chalon-sur-Saône	Musée Denon		
K105	<i>Venus and Adonis with Cupids</i>	1665/67	Canvas	87 x 180 cm	Rijswijk/Amsterdam	Instituut Collectie Nederland		
K106	<i>The Quack's Booth (or Comedians)</i>	1666	Canvas	34 x 44 cm	New York	private collection		

SCHILDERIJEN INDEX 3

K107	<i>Wandering Musician</i>	1665	Panel	30 x 37 cm	Formerly Wrotham Park	Earl of Strafford	
K108	<i>Portrait of a Man (possibly Willem Mulman the Younger)</i>	1666	Canvas	129 x 104 cm	Hannover Niedersächsisches Landesmuseum		
K109	<i>Portrait of a Man</i>	1666	Canvas	86 x 70 cm	Present location unknown		
K110	<i>The Centaur Eurytus Abducting Hippodamia</i>	1667	Canvas	177 x 139 cm	Potsdam	Stiftung Preussischer Schlösser und Gärten Potsdam-Sanssouci	
K111	<i>Peasant Family Fording a River</i>	1668	Panel	38 x 50 cm	Formerly Turin	Giorgio Caretto Gallery	
K112	<i>Michiel Adriaensz de Ruyter</i>	1669	Canvas	128 x 104 cm	Amsterdam	Nederlands Scheepvaart Museum	
K113	<i>Regents of the Spinhuis in Amsterdam</i>	1669	Canvas	225 x 390 cm	Amsterdam	Rijksmuseum	
K114	<i>Portrait of Jacob de Graeff</i>	1670	Canvas	131 x 106 cm	Amsterdam	Rijksmuseum	
K115	<i>Portrait of Joan Reynst (?)</i>	1670	Canvas	131 x 106 cm	Amsterdam	Rijksmuseum	
K116	<i>Portrait of a Woman</i>	1671	Canvas	128 x 142 cm	The Netherlands	private collection	
K117	<i>Arcadian Landscape</i>	1672	Canvas	35 x 46 cm	Present location unknown		
K118	<i>Shepherdess and Cow in a Landscape</i>	1672	Canvas	30 x 19 cm	Present location unknown		
K119	<i>Portrait of a Woman</i>	1672	Canvas	103 x 84 cm	Cologne	Wallraf-Richartz-Museum	
K120	<i>Portrait of a man</i>	1672	Canvas	112 x 93 cm	Union Springs (NY)	Dr Sydney Wolff	
K121	<i>Waterfalls near Tivoli with fishermen</i>	1673	Canvas	64 x 69 cm	The Hague	Mauritshuis	
K122	<i>Cattle in a Meadow</i>	1675	Panel	49 x 63 cm	Lyon	Musée des Beaux-Arts	
K122	<i>Sheep and Goats</i>	1673	Canvas/ C	180 x 195 cm	London	The National Gallery	
K123	<i>Portrait of Van Hutenen Governor of Batavia</i>	1674	Canvas	129 x 105 cm	Stockholm	National museum	
K124	<i>Allegory of the Immortal Fame of the Arts Overcoming Time and Envy</i>	1675	Canvas	180 x 195 cm	Bamberg	Historisches Museum	
K126	<i>Travellers in an Italian Landscape</i>	1675	Canvas	85 x 107 cm	Antwerp	Koninklijk Museum voor Schone Kunsten	
K127	<i>Musicians Entertaining a Young Girl and a Dog</i>	1675	Canvas	98 x 78 cm	Present location unknown		
K128	<i>Peasants with Cattle and Sheep in an Extensive Italian Landscape</i>	1675	Canvas	50 x 57 cm	Present location unknown		
K129	<i>Italian Landscape with Country Folk Playing Morra</i>	1675-78	Canvas	66 x 80 cm	Vienna	Gemäldegalerie der Akademie der bildenden Künste	
K130	<i>A Game of Morra</i>	1675-78	Canvas	64 x 75 cm	Cracow	The Wawel State Collections	
K131	<i>Halt at an Italian wine House</i>	1675-78	Canvas	81 x 89 cm	Edinburgh University	Torrie Bequest (on view at the Talbot Rice Art Centre)	
K132	<i>Extensive Landscape with Travellers Halted for Refreshment at an inn</i>	1675-78	Canvas	62 x 78 cm	Turin	Giorgio Caretto Gallery	
K133	<i>Italianate Landscape with Pack Horses</i>	1675-78	Canvas	53 x 68 cm	Vienna	Gemäldegalerie der Akademie der bildenden Künste	
K134	<i>Extensive Italianate River Landscape with Shepherds and their Flock on a Bluff in the Foreground</i>	1675-78	Panel	90 x 115 cm	London	Hohenbuchau Collection	
K135	<i>Extensive Italianate Landscape with Elegant Company at the Left and Lime Kiln</i>	1675-78	Canvas	66 x 79 cm	Present location unknown		
K136	<i>Extensive Italianate Landscape</i>	1675-78	Canvas	45 x 49 cm	Washington	David E Rust	
K137	<i>Hilly Italianate Landscape with Horsemen Fording a Stream</i>	1675-78	Canvas	54 x 71 cm	Present location unknown		
K138	<i>Extensive Landscape with Elegant Company</i>	1675-78	Canvas	53 x 68 cm	Vienna	Gemäldegalerie der Akademie der bildenden Künste	
K139	<i>Italian River Scène</i>	1675-78	Canvas	39 x 42 cm	Present location unknown		
K140	<i>Extensive Italianate Landscape with Herders and Cattle</i>	1675-78	Canvas	83 x 101 cm	Formerly The Hague	art dealer Jüngeling	
K141	<i>Extensive Italianate Landscape with Figures</i>	1675-78	Canvas	50 x 70 cm	Turin	Giorgio Caretto Gallery	
K142	<i>Italian Landscape with Two Shepherd Boys and a Dappled Horse</i>	1675-78	Panel	32 x 26 cm	Paris	Musée du Louvre	
K143	<i>Landscape with Shepherd Indicating the Way</i>	1675-78	Support unknown	38 x 42 cm	Present location unknown		
K144	<i>White Horse in an Italian Landscape</i>	1675-78	Canvas	53 x 44 cm	Paris	Musée du Louvre	
K145	<i>Shepherdess and Cattle in a River</i>	1675-78	Panel	45 x 37 cm	Stockholm	Nationalmuseum	
K146	<i>Extensive Italian Landscape with Figures at the Edge of a Lake</i>	1675-78	Canvas	43 x 55 cm	Present location unknown		
K147	<i>Muleteers and Card Players near a Ruin</i>	1675-78	Canvas	70 x 85 cm	Turin	Giorgio Caretto Gallery	
K148	<i>Peasant Folk Halted at an Inn in the Entrance to a Cave</i>	1675-78	Canvas	45 x 53 cm	Bremen	Kunsthalle	
K149	<i>Shepherds in a Landscape</i>	1676	Canvas	23 x 30 cm	Paris	René Millet Expertise	
K150	<i>Hunting Party Before an Inn</i>	1675-78	Canvas	40 x 50 cm	Formerly London	Leonard Koetser Gallery	
K151	<i>Shepherds Playing Cards in the Roman Campagna</i>	1676-78	Canvas	46 x 57 cm	Turin	Giorgio Caretto Gallery	
K152	<i>Peasants and a White Horse</i>	1676	Canvas	44 x 40 cm	London	Dulwich College	
K153	<i>Extensive Italianate Landscape with Pastoral Figures</i>	1676-78	Panel	39 x 48 cm	Present location unknown		
K154	<i>Shepherdess and Shepherd Resting in an Italian Landscape</i>	1676-78	Canvas	58 x 72 cm	Turin	Giorgio Caretto Gallery	
K155	<i>Allegory of Art Criticism</i>	1677	Canvas	80 x 60 cm	Formerly Schwerin	Museum (lost during World War II)	
K156	<i>Horseman with a Donkey Being Laden</i>	1677	Canvas	49 x 67 cm	Present location unknown		
K157	<i>Horseman at the Entrance of a Cave</i>	1678	Panel	31 x 37 cm	Present location unknown		
K158	<i>Riding School</i>	1678	Canvas	60 x 73 cm	Dublin	The National Gallery of Ireland	
K159	<i>Italianate Landscape with a Woman Two Children a Bull Sheep and a Dog</i>	1678	Canvas	60 x 76 cm	Paris	Bob P Haboldt & Co	private collection

SCHILDERIJEN AFBEELDINGEN



1 landschap met vee.jpg



2 herder en herderin.jpg



3 kaartende herders bij een ruïne.jpg



4 dog performing.jpg



6 musicians with a hurdy gurdy.jpg



7 game of Morra.jpg



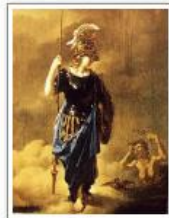
8 Muleteer and 2 man Morra.jpg



11 woman with cattle Nat Gallery.jpg



12 cows in a meadow.jpg



14 Minerva.jpg



15 landschap met schaap, geiten en veulen en melkme...



16 game of Morra 2.jpg



18 dismounted cuirassier.jpg



19 herders in het Romeinse platteland.jpg



20 landschap met muilezel drijver Rijksmuseum.JPG



21 Italianiserend landschap Thijssen Bornemesia.jpg



22 Riding school.jpg



23 peasants fording a stream.jpg



24 Italianate Landscape.jpg



25 Drinkende trompetter te paard.jpg



27 landschap met 2 ezels, varkens en geitjes rijks...



28 landscape herd of cattle.jpg



29 varkenshoeder2.jpg



30 Steer ruminating.jpg



31 landscape with cattle.jpg



32 landscape with cattle.jpg



33 Cows_and_Sheep_at_a_Strea...



34 landscape with ruins and ferry.jpg

SCHILDERIJEN AFBEELDINGEN 2



35 farmananimals nat gallery.jpg



36 de weide 2.jpg



37 Farmyard with animals ashmolean.jpg



38 de charlatans.jpg



39 vrouw en jongen bij dieren.jpg



40 landschap boeren en herderin.jpg



41 boy laden donkey.jpg



42 Young peasants crossing ford.jpg



43 portret van een man voorheen Dujardin.jpg



44 the smitty Wallace coll.jpg



45 Smith_Shoeing_an_Ox.jpg



47 two muleteers.jpg



48 muledriver before inn.jpg



50 traveller, bather, castle 2.jpg



51 Italiaans landsch in ochtendlicht Staatl M...



52 Italiaans landschap in avondlicht.jpg



53 shepherds on a road.jpg



54 seated shepherd with hat.jpg



55 herdersjongen met geit en schapen041.jpg



57 sleeping shepherdess.jpg



58 girl milking goat.jpg



59 The Flood.jpg



60 annunciatie.jpg



64 woman with small boy.jpg



65 herderin met staf en vee.jpg



67 shepherd washing feet.jpg



68 Italiaans landschap.jpg



69 Peasant boy church.jpg

SCHILDERIJEN AFBEELDINGEN 3



70 cattle and small figures.jpg



71 mother instructing.jpg



72 woman milking.jpg



73 de zieke geit.jpg



74 morra spelers.jpg



75 young-shepherd-karel-dujar...



76 herder met os, ezel rn schapen ca 1660.jpg



77 kruisiging.jpg



78 mocking christ.jpg



80 paard en 2 koeien.jpg



81 slapende jonge herder met koe en kalf ca 1660 royal col...



85 landschap met vee en figuren.jpg



86 bekering van saul.jpg



87 hagar and ishmael.jpg



88 Heilige familie bij een rivier.jpg



89 Karel_Dujardin.jpg



90 portret.jpg



91 Paulus geneest een kreupele man.jpg



92 Denial of Peter.jpg



93 Allegorie.jpg



94 Landscape with beggar.jpg



95 shepherdess with spindle.jpg



96 Travelling Musicians Before an Inn.jpg



97 Tobias_and_the_angel.jpg



98 na de jacht.jpg



105 Venus en Adonis.jpg



106 italian_comedians_Louvre.jpg

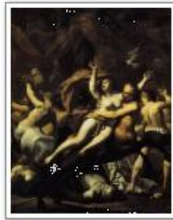


107 reizende musicus039.jpg

SCHILDERIJEN AFBEELDINGEN 4



109 portrait man.jpg



110 centaur eurithus.jpg



112 Michiel de Ruyter.jpg



113 De regenten van het Spin- en Nieuwe Werkhuis.jpg



114 Jacob_de_Graeff.jpg



115 Reynst.jpg



116 woman.jpg



121 Waterfalls Tivoli.JPG



122 sheep and goats nat gallery.jpg



123 Van Huterer.jpg



125 Vee op een weide040.jpg



126 Landscape in the Roman Campagna.jpg



127 Muzikaal vermaak copy.jpg



128 peasants with cattle and sheep.jpg



132 halte bij een herberg.jpg



133 landscape pack horses.jpg



134 river landscape.jpg



135 italiana.jpg



138 Jardin_Vienna_Elegant_riders...



139 Italian River scene.jpg



142 dappled horse.jpg



144 landschap met paard en meisje 2.jpg



151 playing cards.jpg



152 Peasants white horse.jpg



155 img029.jpg



158 Jardin_Dublin_Riding_school....



159 woman 2 children bull sheep dog.jpg

ETSEN INDEX²⁹

B1	Titelpagina met bron	1652	152 x 136	K .DV. JARDIN fe et Excud 1652 A.D.
B2	Twee muilezels	1652	152 x 135	gesigneerd K.DV.j fe in spiegelbeeld
B3	De koe en het kalf	1652	151 x 135	K DV I fe
B4	Staand en liggend paard	1652	153 x 136	gesigneerd K.D.j. fe
B5	Slapende jachthonden	1652	151 x 136	gesigneerd K.DV.j. fe
B6	Twee ezels voor een huis	1652	151 x 136	gesigneerd K.D.j. fe; D in spiegelbeeld
B7	Herder met geit en 2 schapen	1653	151 x 136	K DV I f+K27
B8	Drie varkens voor een varkensstal	1652	151 x 136	gesigneerd K.DV.j. fe; jaartal gespiegeld
B9	Dorp op een berg	1658	121 x 155	K.DV.jARDIN ef
B10	Twee mannen met een rots in het water	1658	120 x 155	K.DV.jARDIN fe, N gespiegeld
B11	Ruines met berg	1658	121 x 155	K.DV.jARDI Jaartal gespiegeld
B12	Landschap met ruines, twee mannen en een hond in de voorgrond	1658	122 x 156	K.DV.IARDIN. fe gespiegeld
B13	Vier geiten	1658	122 x 158	K.DV.IAR / DIN.f
B14	De vier schapen	1658	122 x 158	K. du Jardin (op de staldeur)
B15	Twee zwijnen	1656	120 x 151	K.DV.Jardin fe
B16	Drie zwijnen bij een heg	1656	120 x 149	niet gesigneerd
B17	Boom met blootliggende wortels	1659	140 x 178	K. DV. IARDIN f.
B18	De vier bergen	1659	138 x 178	K.DV.JARDIN fe, N gespiegeld
B19	Ezeldrijver met twee ezels	1660	140 x 176	K.DV.jARDIN fe, N gespiegeld
B20	De twee lastdrijvers	1656	139 x 179	K.DV.jARDIN fe, N gespiegeld
B21	Man met hond	1659	140 x 179	K.DV.jARDIN fe, N gespiegeld
B22	Boer met drie koeien	1660	138 x 179	.K.DV.jARDIN fe
B23	Herder achter een boom met liggende koe en schaap	1656	155 x 182	K.DV.jARDIN fe, N gespiegeld
B24	Twee stieren	1655	150 x 180	K. DV IADIN
B25	Twee paarden met een ploeg	1657	156 x 183	KD fec.
B26	Stier met ezel	1657	159 x 184	KD K. DV JADIN / fec
B27	Boerin en lastdier die een beek oversteken	1652	165 x 200	K.DV.jARDIN fe, N gespiegeld
B28	Het slagveld	1652	168 x 198	K.DV.j fe
B29	De muilezel met het belletje	1653	200 x 163	K.DV.jARDIN fe, N gespiegeld
B30	Staande os en liggend kalf	1658	199 x 165	K.DV.Jardin fe
B31	Herderin die met de hond praat	1653	193 x 220	K.DV.Jardin fec
B32	Landschap met in de voorgrond een ezel tussen twee schapen	1653	189 x 218	K.DV.JARDIN fec
B33	Twee geiten en drie schapen	1655	193 x 220	K.DV.JARDIN
B34	Koe, stier en kalf	1655	196 x 220	Niet gesigneerd
B35	Schaap bij houten hek	1655	74 x 100	Niet gesigneerd
B36	Rustend schaap bij boomstronk	1655	73 x 95	K.D.I. fe in spiegelbeeld
B37	Rustend schaap	1655	73 x 95	K.D.I. fe.
B38	Schaap met vliegen	1655	74 x 97	K DV JADIN fe
B39	Schaap bij schutting	1655	72 x 95	K.D.I. fe
B40	De twee schapen	1655	74 x 98	K.DV.jARDIN. Fe N gespiegeld
B41	De hond en de kat	1655	71 x 75	niet gesigneerd
B42	Het lam met het lammetje	1652/53	71 x 75	K. DU i fe
B43	Het gezin	1652/53	61 x 53	K. DV. i
B44	Studie van koppen	1656-1660	51 x 56	niet gesigneerd
B45	Man die met een hond speelt	1656-1660	47 x 58	niet gesigneerd
B46	Gebouw met vierkante toren	1656-1660	47 x 58	niet gesigneerd
B47	twee geiten en dorp met ronde toren/H1341	1656-1660	47 x 57	Niet gesigneerd
B48	Twee geiten bij een rivier/H1342	1656-1660	46 x 57	niet gesigneerd
B49	De herder met hond/H1345	1656-1660	47 x 57	niet gesigneerd
B50	Kar voor een herberg/ H1343	1656-1660	45 x 57	niet gesigneerd
B52	Le savoyard	1658	164 x 118	K.DV.JARDIN fe, N gespiegeld
B52a	Portret van Jan Vos,D52a,F.M. 5839	1661-1662	166 x 127	K.DV.JARDIN F, N gespiegeld

²⁹ Rode jaartallen zijn schattingen door de auteur o.b.v gelijke formaten en signatures

ETSEN AFBEELDINGEN



1 waterbak.jpg



2 muilezels.jpg



3 liggende koe met kalf.jpg



4 paarden.jpg



5 slapende jachthonden.jpg



6 Twee ezels .jpg



7 schaap en geit.jpg



8 slapende varkens 2.jpg



9 landschap.jpg



10 landschap met water.jpg



11 ruines met berg.jpg



12 ruine.jpg



13 Vier geiten.jpg



14 Vier schapen.jpg



15 twee zwijnen.jpg



16 drie zwijnen.jpg



17 berglandschap.jpg



18 berglandschap met koe.jpg



19 landschap met rustende man en ezels.jpg



20 landschap met ezeldrijvers.jpg



21 berglandschap met man en hond.jpg



22 landschap met man, hond en koeien.jpg



23 herder achter boom.jpg



24 stieren.jpg



25 paarden met ploeg.jpg



26stier en ezel.jpg



27 badende vrouw met ezel.jpg



28 champ de bataille.jpg

ETSEN AFBEELDINGEN 2



29 staande en 2 liggende
ezels.jpg



30 stier met liggende koe en
zittende man ruggelings.jpg



31 herderin bij de dieren.jpg



32 Italiaans landsschap.jpg



33 drie geiten en 2 schapen.jpg



34 koe stier calf.jpg



35 schaap bij houten hek.jpg



36 Rustend schaap bij
boomstronk.jpg



37 Rustend schaap.jpg



38 Schaap met vliegen.jpg



39 Schapp bij schutting.jpg



40 de 2 schapen.jpg



41 hond en kat.jpg



42 schaap met lammetje.jpg



43.jpg



44 Studie van koppen.jpg



45 herder met hond.jpg



46 gebouw met vierkante
toren.jpg



47 landschap met ronde
toren.jpg



48 Twee geiten bij rivier
copy.jpg



49 man speelt met hond.jpg



50 trekkar voor herberg.jpg



52 savoyard.jpg



52a Jan Vos.jpg

TEKENINGEN INDEX

v01	Portret van een man (zelfportret?)		Black chalk	perkament	9,4 x 8 cm	Berlin	Kupferstichkabinett, Staatliche Museen
v02	Kinderen in de buurt van een geit en een schaap liggen		inkt, zwart krijt		18,7 x 16,5	Parijs	Musée de Louvre
v03	Landschap met waterloop en wei met vee	1660	zwart krijt, gewassen met bister		14,2 x 18,0	Parijs	Musée de Louvre
v04	Vee in een weide		Black chalk	Papier	19,5 x 22,5	London	British Museum
v05	Schaap en kop van een schaap		Black chalk	Papier	8,4 x 10,2		Privébezit
v06	Porta Flaminia, Rome		Black chalk	Papier	14,7 x 10,6	Edinburgh	National Gallery of Scotland
v07	Man met hoed, zijn hoofd ondersteunend		Black chalk	Papier	12,7 x 12,7	Braunschweig	Herzog Anton Ulrich-Museum, Braunschweig
v08	Huis achter een muur	1646 – 1652	Black chalk with grey wash	Papier	9,7 x 15,9	Haarlem	Teylers Museum
v09	Heuvellandschap met een rivier en een bemand roeibootje	1658	grafiet, penseel in grijs	Papier	16,9 x 24,2	Haarlem	Teylers Museum
v10	Figuur met ezels en geiten bij een bron		Red chalk	Papier	18,7 x 25,0	Leipzig	Museum der bildenden Künste
v11	Bergachtig rivierlandschap met netten ophalende vissers	1657	pen in bruin en zwart, penseel in grijs	Papier	10,3 x 20,7		particulier bezit
v12	Achterzijde van een ezel met manden		Black chalk	Papier	10,0 x 13,4	Edinburgh	National Gallery of Scotland
v13	Jager, op de rug gezien		Black chalk	Blauw papier	27,3 x 11,0	Köln	Wallraf-Richartz-Museum
v14	Porta Flaminia, Rome					Edinburgh	Museum Edinburgh
v15	Jongeman met hoed	1658	Red chalk		30,4 x 23	London	British Museum
v16	Dutch landscape in the dunes		Black chalk	Papier	18,3 x 28,7	London	British Museum
v17	Study of a goat and two kids; all turned to right		Black chalk	Papier	8,5 x 12,7	London	British Museum
v18	Landscape with a flock of sheep and a goat		Black chalk	Papier	14,0 x 14,6	London	British Museum
v19	Study of a cow's head in profile to left		Black chalk	Papier	5,2 x 4,6	London	British Museum
v20	Sheet of studies of goats and a woman milking a goat		Black chalk	Papier	17,0 x 15,3	London	British Museum
v21	Study of a group of sheep		Black chalk	Papier	10,2 x 9,7	London	British Museum
v22	Italian landscape with a river and trees beneath rocky cliffs		Black chalk and graphite, with grey wash, touched with brown wash	Papier	15,8 x 21,2	London	British Museum
v23	Italian landscape		Black chalk, with grey wash	Papier	15,2 x 23,1	London	British Museum
v24	Boerenvrouw met drie schapen en een geit voor een hut	1669/70	Schwarze Kreide und Pinsel in Chinatusche	Papier	19,3 x 15,2	Paris	École Beaux Arts, Collections patrimoniales
v25	Seated Man Removing His Boots	1657	Red chalk	Papier	15,2 x 12,4		Harvard Art Museum/Fogg Museum
v26	Boerderij, omgeven door bomen, in de buurt van een beek			Papier		Paris	Musée de Louvre
v27	Head of sheep to left		Oil	Paper on canvas	5,0 x 8,0	Den Haag	kunsthandel Hoogsteder Fine Art,
v28	Head of sheep, looking up		Oil	Paper on canvas	5,0 x 8,0	Den Haag	kunsthandel Hoogsteder Fine Art,
v29	Head of ram to left		Oil	Paper on canvas	5,0 x 8,0	Den Haag	kunsthandel Hoogsteder Fine Art,
v30	Head of sheep frontaal		Oil	Paper on canvas	5,0 x 8,0	Den Haag	kunsthandel Hoogsteder Fine Art,
v31	Head of sheep to right		Oil	Paper on canvas	5,0 x 8,0	Den Haag	kunsthandel Hoogsteder Fine Art,
v32	Een staande ezel		Zwarte krijt, penseel in grijs		12,7 x 12,0		Herkomst Carel Vosmaer
v33	Muilezeldrijver en herderinnetje aan het wed		Gewassen tekening over licht zwart krijt		13,7 x 19,7		Pierpont Morgan
v34	Het huys te Roosendaal	1655-1660	Zwart krijt gewassen met Ol inkt met wit gehoogd		14,0 x 19,0		
v35	De tempel van Venus en Roma te Rome	1678	Pen en penseel in bruin over schets van zwart krijt		11,3 x 16,5	Haarlem	Teylers, verz Teding van Berkhout
v36	Romeins boerenhuis	1678	Pen en penseel in bruin over schets van zwart krijt		11,2 x 16,5	Haarlem	Teylers, verz Teding van Berkhout
v37	Zuidelijk berglandschap	1657	Pen in bruin en penseel in grijs over schets van zwart krijt, gedoubleerd		10,2 x 20,8		
v38	Schapen bij een schuur	1655-1659	Ol inkt, zwart krijt	Papier	12,0 x 17,6	Amsterdam	Amsterdams Historisch Museum
v39	Man met muilezel	1655-1659	inkt, zwart krijt	Papier	19,4 x 22,7	Amsterdam	Amsterdams Historisch Museum
v40	Herder die zijn hemd opschort	1650?	tegendruk, zwart krijt, penseel in grijs, kaderlijnen in bruin		22,2 x 12,1	Brussel	Museum voor Schone Kunsten
v41	Heuvellandschap met rivier, herders en vee		pen en penseel in grijze inkt over zwart krijt	Papier	14,4 x 18,8	Leiden	Leids Prentenkabinet
v42	Twee beladen muilezels		Zwart krijt, grijs gewassen, doorgegriffeld	Papier	19,3 x 14,7	Amsterdam	Rijksprentenkabinet

TEKENINGEN AFBEELDINGEN



1 mogelijk zelfportret .jpg



2 tekening kind met geit en
schaap.jpg



3 landschap met man, hond
en koeien 2.jpg



4 Tekening 5 koeien.jpg



5 Schaaap en kop van een
schaap.jpg



6 Rome.jpg



7 Man met hoed, zijn hoofd
ondersteunend.jpg



8 Huis achter muur.jpg



9 Heuvellandschap met een
rivier en een bemand roei...



10 Figuur met ezels en geiten
bij een bron.jpg



11 Bergachtig rivierlandschap
met netten ophalende visse...



12 achterzijde van een ezel.jpg



13 Jager op de rug gezien.jpg



14 Italianiserend landschap
met ruïne.jpg



15 zelfportret 1658.jpg



16 landschap in de duinen.jpg



17 studie van geit en 2
kinderen.jpg



18 landschap met
schapenkudde en 1 geit.jpg



19 studie koeienkop.jpg



20 studie geiten en een
melkende vrouw.jpg



21 studie schapen en
schapenkop.jpg



22 Italiaans landschap met
rivier.jpg



23 Italiaans landschap met
waterval.jpg



24 bok schapen spinnende
herderin.jpg



25 zittende man.jpg



26 bomen bij een rivier.jpg



27 kop van een schaaap.jpg



28 kop van een schaaap 2.jpg

TEKENINGEN AFBEELDINGEN 2



29 schapenkop links.jpg



30 schapenkop frontaal.jpg



31 Schapenkop rechts.jpg



32 ezel.jpg



33 muilezeldrijver aan het wed.jpg



34 Roozendaal.jpg



35 ezel en koeien rome.jpg



36 roma 1678 .jpg



37 zuidelijk berglandschap
1657.jpg



38 schapen bij een schuur.jpg



39 man met muilezel.jpg



40 herder die zijn schort
ophoudt copy.jpg



41 heuvellandschap met rivier
2.jpg



42 twee beladen muilezels.jpg

7. LITERATUUR

Ackley, C. S., *Printmaking in the age of Rembrandt*, Boston 1980

Bartsch, J. A. B. v., *Le peintre graveur*, Vienne 1803

Biesboer, P., M.C.C. Kersten, C. Wiethoff, *Nicolaes Berchem : in het licht van Italië*, Haarlem Gent 2006

Blankert, A., *Nederlandse 17e eeuwse Italianiserende landschapschilders*, Soest 1978

Boschma, C., *Meesterlijk vee : Nederlandse veeschilders 1600-1900*, Zwolle, 's-Gravenhage 1988

Bredius, A., 'De nalatenschap van Carel du Jardin', *Oud-Holland* Nr. (1906/7), pp. 223-232

Bredius, A., 'Het schildersregister van Jan Sysmus, stadsdoctor van Amsterdam', *Oud-Holland* Nr. (1890), pp. 231-234

Bredius, A., 'Italiaansche schilderijen in 1672, door Amsterdamsche en Haagsche schilders beoordeeld', *Oud-Holland* Nr. (1886), pp. 278-280

Brochhagen, E., *Karel Dujardin : ein Beitrag zum Italianismus in Holland im 17. Jahrhundert*, 1958

Dudok van Heel, S. A. C., 'Het 'schilderhuis' van Govert Flinck en de kunsthandel van Uylenburgh aan de Lauriergracht te Amsterdam', *Amstelodamum* Nr. 74e jaarboek (1982), pp. 70-90

Dutuit, E., Dutuit, A. en Pawlowski, G., *Manuel de l'amateur d'estampes*, Paris etc., 1884

Gruijs, M., *De tekeningen van Karel Dujardin (1626-1678)*, Utrecht 2003

Hollstein, F. W. H., *Dutch and Flemish etchings, engravings, and woodcuts, ca. 1450-1700*, Amsterdam 1949

Houbraken, A. en Mander, C. v., *De groote schouburgh der Nederlantsche konstschilders en schilderessen, een vervolg op het Schilderboek van K. v. Mander*, Amst. 1718

Kilian, J. M., *The paintings of Karel du Jardin (1626-1678)*, Amsterdam 2005

Nagler, G. K., Andresen, A., Clauss, C., Bartsch, A. v., Robert-Dumesnil, A. P. F., Le Blanc, C., Brulliot, F. en Heller, J., *Die Monogrammisten und diejenigen bekannten und unbekannten Kùnstler aller Schulen, welche sich zur Bezeichnung ihrer Werke eines figùrlichen Zeichens, der initialen des Namens, der Abbiuviatur desselben etc. bedient haben-- : ein fùr sich bestehendes Werk*, Mùnchen 1858

Sutton, P. C., Blankert, A., Rijksmuseum (Netherlands), Museum of Fine Arts Boston. en Philadelphia Museum of Art., *Masters of 17th-century Dutch landscape painting*, Boston 1987

Thieme, U., Becker, F., Willis, F. C. en Vollmer, H., *Allgemeines Lexikon der bildenden Kùnstler von der Antike bis zur Gegenwart*, Leipzig 1907

Vries, A. D. d., 'Biografische aantekeningen', *Oud-Holland* Nr. (1885), pp. 157

Weigel, R. en Bartsch, J. A. B. v., *Suppléments au Peintre-graveur de Adam Bartsch*, Leipz. 1843

Wurzbach, A. W. v., *Niederländisches Kùnstler-Lexikon*, Wien &c. 1906

8. LIJST VAN FIGUREN/AFBEELDINGEN

Figuur 1 <i>Berglandschap met kluizenaar</i> , gravure, Aegidius Sadeler fe. H.207 ,	4
Figuur 3 <i>Drie rustende koeien</i> , 1657 ets	4
Figuur 2 <i>Landschap bij dauw 'Áurora'</i> , gravure Goudt fe, Elsheimer inv 165 x 186 mm.....	4
Figuur 4 <i>Gezicht op de Tiber</i> , Jan Both, 1606, ets/gravure ca. 1644-1652, 198 x 275 mm.....	4
Figuur 5 <i>Herderin, ezels en varkens voor een schuur</i> , Pieter van Laer, 1636, ets, 125 x 156 mm uit Exmo. Principe D. Ferdinando Afan de Ribera Duci Alcalae ... Romae	6
Figuur 6 <i>Paarden en stieren aangevallen door wolven</i> , Roelandt Saverij, olieverf op doek, 111 x 160 cm.....	6
Figuur 7 B31 <i>Herderin die met de hond praat</i> , 1653, Karel du Jardin, ets	6
Figuur 8 <i>Argus en Mercurius in een landschap</i> , Gillis Claesz Hondecoeter, olieverf op koper 49,5 x 65,8 cm	6
Figuur 9 <i>De herder</i> , ets en droge naald, Paulus Potter, 1644,	7
Figuur 10 <i>Indeling etsen Du Jardin naar formaat</i>	8
Figuur 14 V32 <i>Ezel</i> , tekening	10
Figuur 11 K38 <i>Le Charlatan</i> , olieverf op doek, 1657, detail.....	10
Figuur 12 K20 <i>Landschap met muilezeldrijver</i> , 1652, detail, olieverf op doek	10
Figuur 13 V42 <i>Twee beladen muilezels</i> , tekening, 193x147 mm	10
Figuur 15 B2 <i>Twee muilezels</i> , ets, 1652.....	10
Figuur 16 <i>De koekverkoper</i> , Pieter van Laer. detail.....	11
Figuur 17 <i>Landschap met krabbenvissers bij maanlicht</i> 1645, Nicolaes Berchem, detail.....	11
Figuur 18 K11 <i>Vrouw met vee en schapen in een Italiaans landschap</i> , 1650-52,.....	12
Figuur 19 K52 <i>Italiaans landschap in avondlicht</i> , 1658-60, olieverf op doek.....	12
Figuur 20 K11 <i>Vrouw met vee en schapen in een Italiaans landschap</i> , 1650-52,.....	12
Figuur 21 B3 <i>Liggende koe met kalf</i> , ets, 1652	12
Figuur 22 B32 <i>Landschap met ezel en twee schapen</i> , 1653, ets	12
Figuur 23 B7 <i>Herder met geit en twee schapen</i> , ets, 1652	12
Figuur 24 <i>Drie paarden en zittende boer</i> , Pieter van Laer, 1636, ets, 125 x 156 mm uit Exmo. Principe D. Ferdinando Afan de Ribera Duci Alcalae ... Romae.....	13
Figuur 25 V38 <i>Schapen bij een schuur</i> , 1655-1659, Zwart krijt, pen in zwart, penseel in grijs op papier	14
Figuur 26 K29 <i>Zwijnen en varkens</i>	14
Figuur 27 B16 <i>Drie zwijnen bij een heg</i> , ets	14
Figuur 28 B15 <i>De twee zwijnen</i> ,	14
Figuur 29 B14 <i>De vier schapen</i> , ets 1658	14
Figuur 30 <i>De twee varkens</i> , Simon de Vlieger ca 1630,	15
Figuur 31 V3 <i>Landschap met waterloop en wei met vee</i> , 1669?, zwart krijt gewassen met bister	16
Figuur 32 K33 <i>Koeien en schapen bij een riviertje</i> , 1655/56, olieverf op doek, detail.....	16
Figuur 33 B22 <i>Boer met drie koeien</i> , ets 1660	16
Figuur 34 B23 <i>Herder achter boom met koe en schaap</i> ,.....	16
Figuur 35 K76 <i>Een herder met een os, een ezel en schapen</i> , 1660-1664, olieverf op doek, detail	18
Figuur 36 K39 <i>Vrouw en jongen met dieren bij een voorde</i> , 1657, Olieverf op doek, detail....	18
Figuur 37 B26 <i>De os en de ezel</i> , ets 1657	18
Figuur 38 B 27 <i>Vrouw en een drinkende ezel staan in ondiep water, een hond springt op voor haar voeten</i> , ets.....	18
Figuur 39 K76 <i>Een herder met een os, een ezel en schapen</i> , 1660-1664, olieverf op doek	19
Figuur 40 K39 <i>Vrouw en jongen met dieren bij een voorde</i> , 1657, olieverf op doek.....	19
Figuur 41 H 14 <i>Paarden</i> , Pieter van Laer, ets, 1620-1642	20
Figuur 42 K15 <i>Italiaans landschap met meisje dat een geit melkt</i> , olieverf op paneel, 1652	20
Figuur 43 B36 <i>Rustend schaap bij boomstronk</i> , ets	20
Figuur 44 K15 <i>Italiaans landschap met meisje dat een geit melkt</i> , Olieverf op doek, 1652 detail in spiegelbeeld	20
Figuur 45 B28 <i>Het slagveld</i> , ets, 1652.....	20
Figuur 46 <i>Oorlogstafereel</i> , olieverf op paneel ,.....	21
Figuur 47 B52, <i>Le savoyard</i> , ets 1658	22
Figuur 50 K65 <i>Herderin met staf</i> , paneel, ca 1660	22
Figuur 50 B24 <i>Twee stieren</i> , 1655 ets	22
Figuur 50 K107 <i>Reizende musici</i> , ca 1665, paneel.....	22
Figuur 56 <i>Landschap bij Rhenen</i> , Aelbert Cuyp,	23
Figuur 51 <i>De charlatan</i> , 1657	23
Figuur 52 <i>De komedianten</i> , 1666	23
Figuur 53 <i>Italianiserend landschap met fontein en herders</i> , Nicolaes Berchem, 1646/47, paneel	23
Figuur 54 <i>Muzikanten spelen voor een meisje en een hond</i> , 1675	23
Figuur 55 <i>Reizende muzikanten voor een herberg</i>	23
Figuur 60 V4 <i>Vee in een weide</i> , zwart krijt,.....	24
Figuur 60 B34 <i>Koe, stier en kalf</i> , ets	24
Figuur 60 B33 <i>2 geiten en 3 schapen</i> , 1655, ets	24
Figuur 60 K122 <i>Schapen en geiten</i> , 1673, olieverf op koper	24
Figuur 61 V2 <i>Kind met geit en schaap</i> , zwart krijt.....	25
Figuur 62 K55 <i>Herdersjongen</i>	25
Figuur 63 <i>Vergelijking genres schilderijen en etsen van 1650-1660</i>	26
Figuur 64 <i>Grafiek etsen</i>	26
Figuur 65 <i>Grafiek schilderijen</i>	26
Figuur 66 <i>Signaturen op de etsen</i>	28